

ŚWIATOWIT

ROCZNIK

POŚWIĘCONY ARCHEOLOGII PRZEDDZIEJOWEJ

I BADANIOM

pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej

WYDAWANY STARANIEM

ERAZMA MAJEWSKIEGO.

Tom I. — 1899.

(57 ilustracji w tekście i XI tablic).

WARSZAWA.

Skład Główny w Księgarni E. Wendego i S-ki, Krak.-Przedmieście № 9.

—
1899.

ŚWIATOWIT

ANNUAL OF THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
OF THE UNIVERSITY OF WARSAW

VOL. XIII–XIV (LIV–LV)
(2015–2016)

FASCICLE A/B

PREHISTORICAL AND MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY.
ARCHAEOLOGY OF POLAND

MEDITERRANEAN
AND NON-EUROPEAN
ARCHAEOLOGY

WARSAW 2018

ŚWIATOWIT

ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

TOM XIII–XIV (LIV–LV)
(2015–2016)

FASCYKUŁ A/B

ARCHEOLOGIA PRADZIEJOWA
I ŚREDNIOWIECZNA.
ARCHEOLOGIA POLSKI

ARCHEOLOGIA
ŚRÓDZIEMNOMORSKA
I POZAEUROPEJSKA

WARSZAWA 2018

Redaktor naczelny Wydawnictw Instytutu Archeologii UW: Krzysztof Jakubiak

ŚWIATOWIT
ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

Redaktorzy: Dariusz Błaszczuk (d.blaszczuk@uw.edu.pl),
Jerzy Żelazowski (j.r.zelazowski@uw.edu.pl)

Rada redakcyjna:

Włodzimierz Godlewski (Przewodniczący)
Elżbieta Jastrzębowska
Joanna Kalaga
Wojciech Nowakowski
Tadeusz Sarnowski
Tomasz Scholl
Karol Szymczak

Recenzenci tomu:

Zdzisław Bełka, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Joanna Kalaga, Uniwersytet Warszawski
Piotr Kittel, Uniwersytet Łódzki
Henryk Kobryń, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Jerzy Libera, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Andrzej Michałowski, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Michał Pawleta, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Jan Schuster, Uniwersytet Łódzki

All rights reserved

© 2018 Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

ISSN 0082-044X

Projekt okładki, opracowanie graficzne i skład: Jan Żabko-Potopowicz
Druk:

Adres redakcji: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,
Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Spis treści

Contents

Fascykuł A/B

ARCHEOLOGIA PRADZIEJOWA I ŚREDNIOWIECZNA. ARCHEOLOGIA POLSKI
ARCHEOLOGIA ŚRÓDZIEMNOMORSKA I POZAEUROPEJSKA

Fascicle A/B

PREHISTORICAL AND MEDIEVAL ARCHAEOLOGY. ARCHAEOLOGY OF POLAND
MEDITERRANEAN AND NON-EUROPEAN ARCHAEOLOGY

OD REDAKCJI.....9

Studia i materiały

Katarzyna Januszek, Katarzyna Pyżewicz

KRZEMIENNE NARZĘDZIA SZLIFOWANE Z PÓŻNEGO NEOLITU
– MIĘDZY FORMĄ A FUNKCJĄ13
Late Neolithic polished flint tools – between form and function27

Sylwia Domaradzka, Bartosz Józwiak, Michał Przedziecki

MATERIAŁY Z EPOKI KAMIENIA I WCZESNEJ EPOKI BRĄZU ZE STANOWISKA 2
W WOŹNEJWSI, GM. RAJGRÓD, WOJ. PODLASKIE Z BADAŃ W LATACH 2015–201629
Stone Age and Early Bronze Age archaeological material from the site 2 in Woźnawieś,
Rajgród commune, Podlaskie voivodship, from the excavations in 2015 and 201646

Agata Trzop-Szczypiorska, Radosław Karasiewicz-Szczypiorski

DOMY ZE STANOWISK KULTURY PRZEWORSKIEJ NA MAZOWSZU.
KILKA PRZYKŁADÓW Z NIEPUBLIKOWANYCH BADAŃ47
Houses from sites of the Przeworsk Culture in Masovia. A few examples from unpublished research70

Agata Chilińska-Früboes, Bartosz Kontny

PO JANTAR! RZYMSKI TROP W DALEKIM KRAJU ALBO RAZ JESZCZE
O ZNALEZISKACH Z DAWNEGO *ILISCHKEN*73
Go for amber! Roman trace in a distant land or once more about old finds from former *Ilischken*105

Dominik Chudzik

WYBRANE ASPEKTY WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO OSADNICTWA RÓWNINY ŁUKOWSKIEJ I WYSOCZYNY SIEDLECKIEJ.....	107
Selected Aspects of Early Medieval Settlement in the Łuków Plain and the Siedlce Upland	131

Dariusz Błaszczuk

POCHODZENIE I DIETA MĘŻCZYZNY POCHOWANEGO W GROBIE D162 Z CMENTARZYSKA W BODZIA W ŚWIETLE BADAŃ IZOTOPOWYCH.....	133
The provenance and diet of a man buried in the grave D162 from the cemetery in Bodzia in the light of isotopic analyses	155

Joanna Piątkowska-Malecka

ZWIERZĘCE SZCZĄTKI KOSTNE Z TERENU ŚREDNIOWIECZNEJ OSADY W SURAŻU, STAN. 7/125, GM. <i>LOCO</i> , POW. BIAŁOSTOCKI, WOJ. PODLASKIE	159
Animal skeletal remains from the medieval settlement in Suraż, site 7/125, Suraż commune, Białystok district, Podlaskie voivodship	174

Marta Osypińska, Joanna Piątkowska-Malecka

ZWIERZĘTA W ZAGRODACH NA TERENIE OSADY LUDNOŚCI KULTURY CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ W LUDWINOWIE (STAN. 7, AUT. 112), GMINA I POWIAT WŁOCŁAWEK	175
Homestead Animals in Linear Pottery Culture Settlement in Ludwinów (Site 7, Aut 112), Włocławek Commune and District	193

Sławomir Wadył, Marek Krąpiec

DENDROCHRONOLOGIA O DATOWANIU WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO GRODZISKA W WĘGIELSZTYNIE, GM. WĘGORZEWO	195
Dendrochronology on the dating of an early medieval settlement in Węgielstyn, Węgorzewo commune	203

Agnieszka Olech

SYSTEM OCHRONY I PRZECHOWYWANIA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA SŁOWACJI.....	205
System for Protection and Storage of Archaeological Collections in Slovakia.....	212

Kronika wykopalisk

Michał Przedziecki, Elżbieta Ciepiewska

RYDNO – STANOWISKO NOWY MŁYN, WYKOP I/2015, WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE. BADANIA W ROKU 2015	215
Rydno – Site: Nowy Młyn, Cut I/2015, Świętokrzyskie voivodship. The excavations in 2015	218

Paweł Szymański

- CZERWONY DWÓR, STAN. XXI, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2015221
Czerwony Dwór, site XXI, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2015.....226

Artur Brzóska, Piotr Prejs

- BADANIA NIEINWAZYJNE DNA WISŁY NA ODCINKU MOSTU ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
DO MOSTU GDAŃSKIEGO, WARSZAWA, WOJ. MAZOWIECKIE,
BADANIA W LATACH 2015–2016 227
Non-invasive Survey of the Bottom of the Vistula River Between the Świętokrzyski Bridge
and the Gdański Bridge, Warsaw, Mazowieckie Voivodship, in the Years 2015 and 2016 230

Ewa Marczak-Łukasiewicz

- TRUSZKI-ZALESIE, STANOWISKO 1 „OKOP” I STANOWISKO 3 „SIEDLIŚKO”,
WOJ. PODLASKIE. BADANIA WYKOPALISKOWE W LATACH 2013, 2015 I 2016 231
Trzuski-Zalesie, Site 1 (‘Okop’) and Site 3 (‘Siedlisko’), Podlaskie voivodship.
Excavations in 2013, 2015, and 2016..... 233

Magdalena Natuniewicz-Sekuła

- WEKLICE, STAN. 7, POW. ELBLĄSKI, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE.
BADANIA W LATACH 2015–2016 235
Weklice, Site 7, Elbląg district, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2015–2016 240

Michał Starski

- PUCK, UL. 1 MAJA 3, DZ. 168, BADANIA W LATACH 2014–2015 241
Puck, 1 Maja Street no. 3, Plot 168. The excavations in 2014 and 2015 248

Michał Starski

- SKARSZEWY – RYNEK, GM. SKARSZEWY, WOJ. POMORSKIE, BADANIA W 2015 ROKU 249
Skarszewy – the market square, Skarszewy commune, Pomorskie voivodship. The excavations in 2015258

Sławomir Wadył

- PASYM, ST. 1, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2016 259
Pasym, site 1, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2016 265

Sławomir Wadył, Jerzy Łapo

- PERŁY, ST. 1, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2016 267
Perły, site 1, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2016 270

Witold Gumiński

- STANOWISKO TORFOWE ŁOWCÓW-ZBIERACZY Z EPOKI KAMIENIA.
SZCZEPANKI, STAN. 8, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2016 271
Szczepanki, site 8, Warmian-Masurian voivodship – a Stone Age peat-bog site of hunter-gatherers.
The excavations in 2016 278

Bartosz Kontny, Artur Brzoška, Anna Bucholc, Bartłomiej Kujda, Piotr Prejs

Z POWIETRZA, LĄDU I WODY. WSZECHSTRONNA WERYFIKACJA OSIEDLI NAWODNYCH MIKROREGIONU JEZIOR ORZYSZ I WYLEWY. BADANIA W ROKU 2016	279
From the air, land and water. A comprehensive verification of lake settlements of the microregion of the Orzysz and Wylewy lakes. The expedition in 2016.....	288

Andrzej Szela

BRUDNICE, ST. V, POW. ŻUROMIŃSKI. BADANIA WYKOPALISKOWE W SEZONIE 2015	289
Brudnice, site V, Żuromin district. The excavations in 2015	293

Andrzej Szela

BRUDNICE, ST. V, POW. ŻUROMIŃSKI. BADANIA WYKOPALISKOWE W SEZONIE 2016	295
Brudnice, site V, Żuromin district. The excavations in 2016	298

Roksana Chowaniec

PALAZZO ACREIDE, SICILY, ITALY. EXCAVATIONS IN 2015	299
Palazzolo Acreide, Sycylia, Włochy. Wykopaliska w 2015 r.	305

Rosa Lanteri, Marta Fituła

ANCIENT SETTLEMENTS IN THE TERRITORY OF NOTO (SYRACUSE PROVINCE): NEW DATA FROM THE GIOI AND NIURA DISTRICTS	307
Insedimenti Antichi nel Territorio di Noto (Provincia di Siracusa). Nuovi Dati Dalle Contrade "Gioi" e "Niura".	316
Ślady osadnictwa starożytnego terytorium Noto (prowincja Syrakuzy). Nowe znaleziska z „Contrada Gioi” i „Niura”	319

**Tadeusz Sarnowski, Agnieszka Tomas, Tomasz Dziurdzik,
Ludmiła A. Kovalevskaya, Emil Jęczmienowski, Piotr Zakrzewski**

NOVAE 2015. LEGIONARY DEFENCES AND EXTRAMURAL SETTLEMENT	321
Prace wykopaliskowe w Novae w 2015 r. Twierdzy legionowa i osiedle przyobozowe.	327

Martin Lemke

FIELDWORK AT NOVAE 2015	329
Wykopaliska w Novae w 2015 r.	335

Martin Lemke

FIELDWORK AT NOVAE 2016	337
Wykopaliska w Novae w 2016 r.	342

Martin Lemke

FIELDWORK AT RISAN 2015	343
Wykopaliska w Risan w 2015 r.	348

Martin Lemke

FIELDWORK AT RISAN 2016	349
Wykopaliska w Risan w 2016 r.	354

Tomasz Dziurdzik

LJUBŠKI ARCHAEOLOGICAL PROJECT: A ROMAN AND LATE ANTIQUE SETTLEMENT IN WESTERN HERZEGOVINA, 2015	355
Projekt archeologiczny Ljubuški (Ljubuški Archaeological Project) – osadnictwo okresu rzymskiego i późnoantycznego w zachodniej Hercegowinie, 2015 r.	363

Marcin Matera, Paweł Lech, Elżbieta Sroczyńska

TANAIS, RUSSIA. EXCAVATIONS IN THE 2015 SEASON	365
Tanais, Rosja. Wykopaliska w sezonie 2015	371

Marcin Matera, Paweł Lech, Elżbieta Sroczyńska

TANAIS, RUSSIA. EXCAVATIONS IN THE 2016 SEASON	373
Tanais, Rosja. Wykopaliska w sezonie 2016	380

Dmytro Nykonenko, Marcin Matera, Miron Bogacki, Wiesław Małkowski, Paweł Lech

KONSULOVSКОЕ HILLFORT, UKRAINE. NON-INVASIVE SURVEY IN 2015 SEASON	381
Grodzisko Konsułowskoje, Ukraina. Badania nieinwazyjne w sezonie 2015	388

Dmytro Nykonenko, Marcin Matera, Nadieżda Gawryluk, Paweł Lech

KONSULOVSКОЕ HILLFORT, UKRAINE. 2016 SEASON	389
Grodzisko Konsułowskoje, Ukraina. Badania w sezonie 2016	392

Barbara Kaim, Nazarij Buławka

THE SIXTH SEASON OF EXCAVATION AT GURUKLY DEPE, SOUTHERN TURKMENISTAN (2015)	393
Szósty sezon wykopalisk na stanowisku Gurukly Depe w południowym Turkmenistanie (2015)	388

Włodzimierz Godlewski

NAQLUN, EGYPT. EXCAVATIONS IN 2015	399
Naqlun, Egipt. Wykopaliska w 2015 r.	402

Dorota Dzierzbicka, Włodzimierz Godlewski

DONGOLA, SUDAN – SEASON 2015–2016	403
Dongola, Sudan – Sezon 2015–2016	412

Joanna Kalaga

RECENZJA: DARIUSZ BŁASZCZYK, DĄBRÓWKA STĘPNIOWSKA (RED.), *POCHÓWKI
W GROBACH KOMOROWYCH NA ZIEMIACH POLSKICH W OKRESIE WCZESNEGO
ŚREDNIOWIECZA*, ŚWIATOWIT, SUPPLEMENT SERIES P: PREHISTORY AND MIDDLE AGES,
VOL. XVIII, WARSZAWA 2016, 175 STRON, 93 ILUSTRACJE, 3 TABELE 415

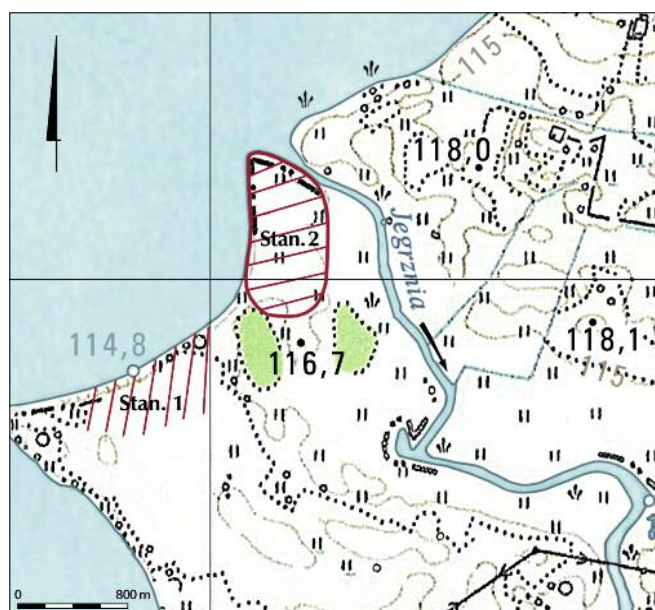
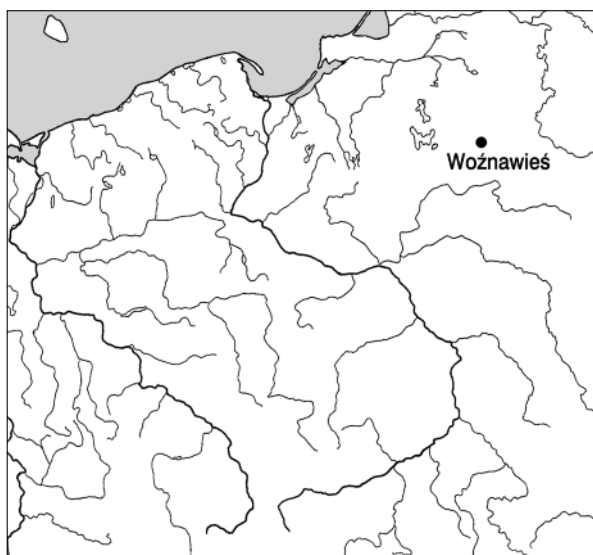
SYLWIA DOMARADZKA, BARTOSZ JÓZWIAK, MICHAŁ PRZEŹDZIECKI

MATERIAŁY Z EPOKI KAMIENIA I WCZESNEJ EPOKI BRĄZU ZE STANOWISKA 2 W WOŹNEJWSI, GM. RAJGRÓD, WOJ. PODLASKIE Z BADAŃ W LATACH 2015–2016

Abstract: Site 2 in Woźnawieś, Grajewo district, is situated on the southern shore of the Dręstwo Lake, where the Jerzgnia River exits it (Fig. 1, 4). In the course of the excavations conducted in the 1970s, a rich assemblage of pottery and flint finds was obtained. They enabled identifying three phases of settlement on the site: Paleolithic, Mesolithic, and para-Neolithic (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 11). The works were reopened in 2015 and 2016. They yielded a total of 753 potsherds, mostly characteristic for the Prypet-Neman and Neman cultures, as well as 1476 flint artefacts, the majority of which were made of locally available cretaceous raw material of the erratic type and belonged to late Paleolithic assemblages or a mix of barely distinguishable Mesolithic and Neolithic forms.

Key words: sub-Neolithic, para-Neolithic, Neman Culture, Prypet-Neman Culture, Woźnawieś, late Paleolithic, Mesolithic
Słowa kluczowe: subneolit, paraneolit, kultura niemeńska, kultura prypecko-niemeńska, Woźnawieś, późny paleolit, mezolit

Stanowisko 2 w miejscowości Woźnawieś¹, pow. grajewski, położone jest na południowym brzegu jeziora Dręstwo, w miejscu, w którym wypływa rzeka Jerzgnia (Ryc. 1, 2, 4). Podobnie jak sąsiadujące z nim stanowisko oznaczone nr 1 usytuowano na niewielkim wzniesieniu, stanowiącym część rozległej strefy sandrowej, oddzielającej zalewowy taras pradoliny od wysoczyzny morenowej najmłodszego zlodowacenia, zwanej na odcinku Miecze – Rajgród – Tajno – Augustów lobem augustowskim. Jerzgnia, wypływająca z jeziora Dręstwo, dzieli ją na dwie części: wschodnią oraz zachodnią (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 7).

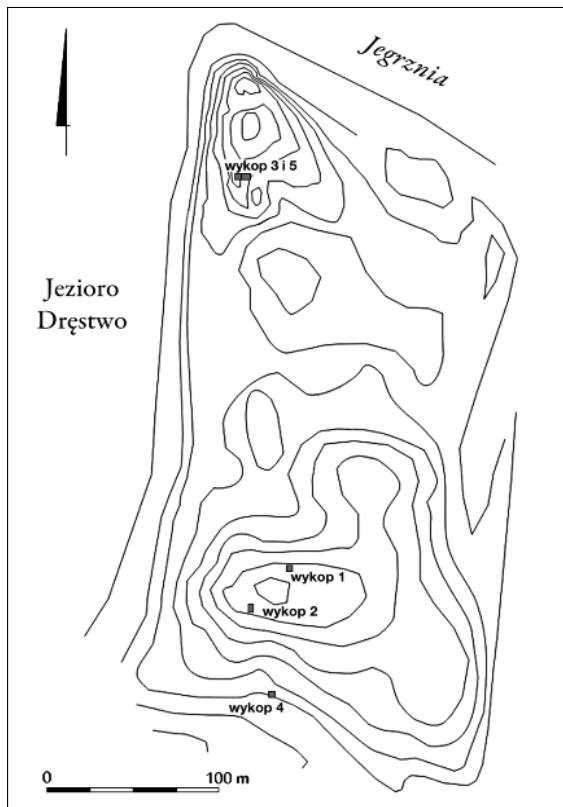
Ryc. 1. Woźnawieś, stan. 2. Plan lokalizacyjny (wg KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991).

Fig. 1. Woźnawieś, site 2. Location plan (after KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991).

Stanowisko nr 1 zostało odkryte w 1968 roku, kiedy to z ramienia Konserwatora Zabytków Archeologicznych przeprowadzono badania powierzchniowe w rejonie Grajewa. W ich trakcie szczególną uwagę zwracano na tereny położone w pobliżu ujść rzek do większych zbiorników wodnych, zgodnie z przyjętym założeniem, że były to

¹ W literaturze przedmiotu funkcjonuje nazwa miejscowości Woźna Wieś (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991). W niniejszym

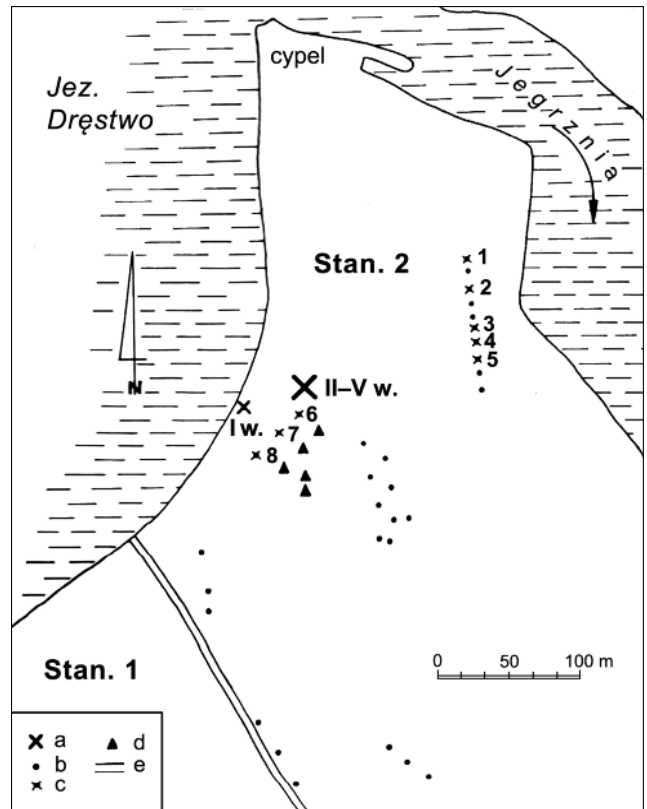
artykule przyjęto obecnie obowiązującą pisownię miejscowości Woźnawieś.

Ryc. 2. Woźnawieś, stan. 2. Plan warstwiczny stanowiska z wykopami sondażowymi z 2015 i 2016 roku (oprac. S. Domaradzka).

Fig. 2. Woźnawieś, site 2. Contour map of the site with marked trial trenches from 2015 and 2016 (compiled by S. Domaradzka).

obszary najbardziej atrakcyjne osadniczo dla społeczności egzystujących tu w epoce kamienia i wczesnej epoce brązu. Stanowisko nr 2 odkryto pięć lat później w trakcie prac wykopaliskowych prowadzonych na pierwszym z wymienionych stanowisk. W ich trakcie na żwirowej plaży jeziora Dręstwo odnotowano obecność licznych wyrobów krzemienianych. Obserwacje powierzchni pozwoliły wstępnie określić, iż obszar zasiedlenia położony jest około 180 metrów na północ od stanowiska 1 i ciągnie się wzdłuż brzegów jeziora Dręstwo w kierunku wschodnim aż do starorzecza rzeki Jęgrzni (Ryc. 4), (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 8, ryc. 1). W 1973 roku podjęto pierwsze badania wykopaliskowe, którymi kierowały Elżbieta Kempisty i Zofia Sulgostowska z ówczesnego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie. Pierwszy wykop sondażowy o wymiarach 3 × 1 m, oddalony o 10 m od brzegu jeziora, założono w miejscu największej koncentracji materiału zabytkowego (Ryc. 4). Efekty prac w postaci znacznej ilości źródeł krzemienianych oraz ceramicznych zadecydowały

Ryc. 3. Woźnawieś, stan. 2. Usytuowanie wykopów w latach 70. XX w. (wg KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: ryc. 65).

Fig. 3. Woźnawieś, site 2. Layout of the trenches in the 1970s (after KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: fig. 65).

o kontynuacji badań w latach 1977–1978. Były one traktowane jako uzupełnienie informacji o zasięgu i rodzaju osadnictwa pradziejowego w tym rejonie (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 66). W opinii autorek, przyniosły one ograniczone efekty, nie udało się bowiem pozyskać materiałów źródłowych umożliwiających datowanie metodą ^{14}C , jak również powiązać ich z warstwami organicznymi. W wykopach nie odnotowano także czytelnej stratygrafii. Z tych powodów, po stwierdzeniu dużego obszaru występowania zabytków oraz pozyskaniu reprezentatywnej próby materiału źródłowego nie odbiegającego typologicznie od tych, jakie zarejestrowano na stanowisku 1, prace zostały zakończone (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 66–67).

Analiza ogółu materiałów zabytkowych z obu wymienionych stanowisk stała się podstawą monografii opublikowanej przez Elżbietę Kempisty i Zofię Sulgostowską w 1991 r. Na obu stanowiskach stwierdziły one ślady osadnictwa schyłkowopaleolitycznego, mezolitycznego oraz paraneolitycznego (subneolitycznego)², przy czym

² W literaturze przedmiotu funkcjonują co najmniej trzy terminy odnoszące się do omawianego zjawiska: kultury „leśno”-wschodnioeuropejskie, paraneolit oraz subneolit (m.in. KEMPISTY 1970,

1973; CZEBRESZUK 1988, 1996; KOBUSIEWICZ 1999; KUKAWKA 1991, 2010; JÓZWIAK 2003).

Ryc. 4. Widok na stanowisko 2 w Woźnejwsi od strony północnej (fot. T. Zielenkiewicz).

Fig. 4. View on site 2 in Woźnawieś from the north (photo by T. Zielenkiewicz).

na stanowisku nr 2 osadnictwo paleolityczne odnotowane zostało na terenie odległym o kilkadziesiąt metrów od brzegów jeziora Dręstwo. W odróżnieniu od stanowiska 1 zajmowało ono zarówno kulminację (wykop II), jak i teren nisko położony nad brzegiem. Wyroby paleolityczne znajdowano także na plaży i w warstwie wymytej, powstałej na skutek holocenijskiego podniesienia poziomu wód, wyroby mezolityczne i subneolityczne zarejestrowano zarówno na wyniesieniach, jak również na obszarach poza nimi (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 86). Fazy osadnictwa schyłkowopaleolitycznego odpowiadać miały inwentarze mazowszańskie, a na stanowisku 1 dodatkowo inwentarze o cechach Bromme-Lyngby oraz ahrenburskie (zespoły typu Wilno). Według auterek, na obu stanowiskach wystąpiły elementy cyklu narwiańskiego, wiślańskiego oraz wschodnie, w źródłach ceramicznych zaś cechy tzw. „strefy leśnej”, a na stanowisku 1 dodatkowo kultury ceramiki sznurowej z czytelnymi nawiązaniem do kultury rzucewskiej (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 86). Na tym ostatnim stanowisku, w wykopie oznaczonym nr III, zarejestrowano obecność zniszczonego pochówku ludzkiego. Przeprowadzone analizy wykazały, że szczątki należały do mężczyzny w wieku wczesny *maturus*, a na kościach znajdowały się ślady ochry. Daty ^{14}C uzyskane z materiału kostnego dały wartość 5900 ± 100 BP,

sytuując moment pochówku na okres atlantycki (SULGUSTOWSKA 1990; KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 48, 65). Należy nadmienić, że materiały zabytkowe pozyskane w trakcie badań w latach 70. XX w. nie zachowały się.

Z uwagi na niewielką powierzchnię stanowiska, która została rozpoznana w latach 1973 i 1977–1978, bogaty materiał zabytkowy zalegający na powierzchni stanowiska nr 1 oraz, choć w nieco mniejszym stopniu, nr 2, jak również obecność pochówku, w 2015 r. zdecydowano się przeprowadzić dodatkowe badania sondażowe. Wpisywały się one w szerszy program badawczy nad społecznościami subneolitycznymi w Polsce północno-wschodniej, prowadzony przez Sylwię Domaradzką z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Bartosza Józwiaka z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego. W pierwotnym zamysłu wykopy sondażowe miały za zadanie weryfikację układów stratygraficznych stanowiska 1, próbę lokalizacji wykopów z lat 70. XX w. oraz dalszego rozpoznania pasa przybrzeżnego jeziora Dręstwo. Ze względu na problemy z uzyskaniem zgody właściciela gruntu, początkowe założenia musiały zostać skorygowane. Po szczegółowej analizie wyników badań archiwalnych podjęto decyzję o próbie dodatkowego rozpoznania stanowiska 2. Wznowienie prac terenowych związane było także z koniecznością sporządzenia

dokumentacji uzupełniającej, w tym dokładnego planu warstwicowego i dokumentacji fotograficznej całego terenu oraz próbą weryfikacji układu stratygraficznego tych jego partii, których wcześniej nie sondowano.

W trakcie badań w 2015 i 2016 roku założono łącznie pięć wykopów sondażowych, usytuowanych w północnej, południowej i centralnej części stanowiska (**Ryc. 2**): wykop nr 1 i nr 5 o wymiarach 2 × 3 m oraz wykopy nr 2, 3 i 4 o wymiarach 2 × 2 m. Dodatkowo, cała powierzchnia objęta została pomiarami i dokumentacją fotograficzną wykonaną na wysokości 100 i 500 m nad powierzchnią gruntu³. Eksplorację w wykopach prowadzono warstwami mechanicznymi o miąższości 10 cm. W wykopie nr 1 i 2 nie odnotowano wyraźnie wydzielających się nawarstwień kulturowych, a układ stratygraficzny był analogiczny do tego, jaki został zaobserwowany w trakcie prac prowadzonych w latach 70. XX w. – pod około 25–30 cm warstwą humusu i podglebia znajdowała się warstwa ciemno oraz jasnożółtego piasku. Materiał zabytkowy zalegał głównie w pierwszej z wymienionych warstw, w drugiej zaś odnotowany został w niewielkiej ilości. W wykopie nr 4, założonym na podmokłym obniżeniu nieistniejącego już zbiornika wodnego, po usunięciu humusu natrafiono na około 20 cm warstwę torfu zalegającego na żółtym i jasnożółtym piasku. Nie zarejestrowano materiału zabytkowego, jedynie w stropie torfu wystąpił pojedynczy fragment ceramiki nowożytniej. Nieco odmiennie przedstawiała się sytuacja w wykopie nr 3 najdalej wysuniętym w kierunku północnym i zlokalizowanym na cyplu, w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Jęgrzni. Pod humusem oraz podglebiem natrafiono na kolejne warstwy ciemno- i jasnożółtego piasku, które zawierały bogaty materiał zabytkowy, głównie krzemienisty i ceramiczny. Z tego względu, od poziomu I warstwy mechanicznej, materiał źródłowy rejestrowany był pojedynczo (planigrafia), a wyeksplorowane warstwy dodatkowo przesiewane. Podobną metodę zastosowano także w wykopie nr 5.

W efekcie przeprowadzonych badań pozyskano zbiór blisko 2,5 tysiąca artefaktów, na które składał się bogaty inwentarz krzemienisty, liczne źródła ceramiczne oraz kilkadziesiąt silnie rozdrobnionych i zniszczonych kości zwierzęcych. Nie odnotowano pozostałości obiektów nieruchomych.

Ceramika subneolityczna

Ogół materiałów ceramicznych to zbiór 753 fragmentów pochodzących z centralnej oraz północnej części stanowiska. Zdecydowaną większość należy określić jako słabo diagnostyczne. Ocena ta wynika z kilku czynników, wśród których trzeba wymienić przede wszystkim zły stan zachowania, tj. znaczny stopień zniszczenia i rozdrobnienia, niewielką liczbę fragmentów ornamentowanych, przyjętą metodę badawczą, która pozwoliła na dokładną rejestrację nawet bardzo niewielkich ułamków oraz stosunkowo niewielką powierzchnię przebadaną (łącznie 18 m²). We wszystkich wykopach dominował tzw. „szut” ceramiczny, pozbawiony cech dystynktywnych. Utrudniało to zarówno identyfikację kulturowo-chronologiczną, jak i próby szczegółowej analizy tej kategorii wytworów w zakresie cech makro- i mikromorfologicznych oraz technologicznych.

Wśród pozyskanych materiałów dominuje ceramika subneolityczna, stanowiąca 68,8% całego zbioru. Towarzyszy jej niewielka liczba ceramiki z wczesnej epoki żelaza (13,5%), średniowiecznej (0,4%) i nowożytnej (0,4%). Stan dużej części ułamków nie pozwalał na jakąkolwiek ocenę ich przynależności kulturowej i chronologicznej. Grupa ta, oznaczona jako „nieokreślona”, stanowiła 16,8% całości tej kategorii artefaktów (**Tab. 1**).

Do opisu cech technologicznych wykorzystano system opisu technologii wypracowany w poznańskim środowisku archeologicznym, powstały pierwotnie dla materiałów późnoneolitycznych i „wczesnobrązowych” z terenu

Tabela 1. Woźnawieś, stan. 2. Rozkład ilościowy ceramiki z uwzględnieniem podziału kulturowo-chronologicznego.

Table 1. Woźnawieś, Site 2. Frequency distribution of pottery against cultural and chronological divisions.

Numer wykopu	Subneolit	Wczesna epoka żelaza	Średniowiecze	Nowożytność	Nieokreślona	Suma
1	50	3	–	–	10	63
2	54	29	1	1	20	106
3	113	17	2	2	2	136
4	–	–	–	–	–	1
5	301	52	–	–	94	447
Łącznie	518	101	3	3	126	753
%	68,8	13,5	0,4	0,4	16,8	100%

³ Dokumentację wykonał Tomasz Zielenkiewicz, któremu w tym miejscu pragniemy złożyć serdeczne podziękowania.

Kujaw (KOŚKO 1979: 41–52; CZERNIAK 1980: 49–51; KOŚKO 1981: 22–42; CZEBRESZUK 1996: 12–29), a następnie uzupełniony w toku dalszych badań nad źródłami ceramicznymi trzcinieckiego kręgu kulturowego i kultury iwieńskiej (MAKAROWICZ 1998: 78–87), kultury pucharów lejkowatych (POŁCZYŃSKI 2011: 14–15), kultury łużyckiej (IGNACZAK 2002: 50) oraz subneolitycznymi (JÓZWIAK 2003: 97–104; DOMARADZKA 2014: 50–61). Do opisu krawędzi wylewów zastosowano schemat analityczny wypracowany przez Aleksandra Kośko (KOŚKO, PRINKE 1977:14; KOŚKO 1981: 32–33, tam też dokładny opis systemu).

Z uwagi na zróżnicowany stan zachowania fragmentów zaklasyfikowanych jako subneolityczne, a co za tym

idzie ich „czułość” oraz istotność poznawczą, wydzielono dwa podzbiory – do pierwszego zaliczono ułamki ornamentowane, zachowane części wylewów oraz te, których wielkość umożliwiła szczegółową analizę technologiczną, natomiast do drugiego – najdrobniejszy „szut” ceramiczny, w którego przypadku możliwe było jedynie ogólne przyporządkowanie do cykli (ct) i grup technologicznych (gt) bez wskazania typów technologicznych drugiego stopnia (ttIIs). Ze względu na te ograniczenia, szczegółowej analizie poddane zostały jedynie materiały podzbioru pierwszego.

W zakresie cech technologicznych omawianej ceramiki uwypukla się jej duże zróżnicowanie. Zdecydowana większość, bo aż 99,1% pozyskanych źródeł, reprezentuje trzy grupy technologiczne: gt M (domieszka mineralna),

Tabela 2. Woźnawieś, stan. 2. Udział poszczególnych grup technologicznych w ceramice subneolitycznej.

Table 2. Woźnawieś, Site 2. Percent share of particular technological groups in sub-Neolithic pottery.

Cykl/grupa/ typ technologiczny II stopnia			Numer wykopu				Suma	
CT	GT	TTIIs	1	2	3	5	LICZBA	%
IB	B	2	–	–	–	4	4	0,8
SUMA			–	–	–	4	4	0,8
III A	M	43	–	22	7	26	55	10,6
		35	–	–	–	96	96	18,5
		36	10	–	2	62	74	14,3
		131	–	–	–	2	2	0,4
		?	12	9	11	43	75	14,5
		SUMA	22	31	20	229	302	58,3
	N	93	–	–	3	2	5	1,0
		94	–	–	4	5	9	1,7
		96	–	–	–	2	2	0,4
		97	1	–	–	10	11	2,1
		99	–	–	–	1	1	0,2
		103	–	–	–	17	17	3,3
		104	–	–	–	6	6	1,1
		?	–	–	–	36	36	6,9
	SUMA	1	–	7	79	87	16,7	
	P	100	–	21	–	–	21	4,1
		122	–	–	–	5	5	1,0
		124	–	–	3	–	3	0,6
		128	–	–	–	9	9	1,7
		127	–	–	–	13	13	2,5
		129	–	–	–	6	6	1,1
130		–	35	–	2	37	7,1	
?		–	15	–	16	31	6,0	
SUMA	–	71	3	51	125	24,1		
SUMA CT III A			23	102	30	359	514	99,1
ŁĄCZNIE CT IB I III A			23	102	30	363	518	100%

gt N (domieszka organiczna: roślinna) i gt P (domieszka mieszana: organiczno-roślinna). Wszystkie wymienione mieszczą się w makrocyklu neolityczno-wczesnobrązowym (subneolitycznym) i odnoszą do receptur garncarskich stosowanych w środowisku zachodniosubneolitycznych łowców-zbieraczy (mct IIIa), w tym: gt M – reprezentuje ceramikę klasyczo-niemeńską, gt N – ceramikę kultury prypecko-niemeńskiej (dawny typ Dubiczaj) oraz gt P – ceramikę mieszaną, organiczno-mineralną, odzwierciedlającą stan przejściowy pomiędzy wymienionymi tradycjami garncarskimi. Przeważają ułamki zaklasyfikowane do gt M (58,3% całego zbioru), udział fragmentów z gt N i gt P jest natomiast zbliżony (odpowiednio 16,7% i 24,1%).

W przypadku ceramiki z gt M dominują dwa tIIIs: 35 i 36 (14,3% oraz 18,5% całego zbioru). Reprezentują one najbardziej typowe receptury garncarskie kultury niemeńskiej, oparte na domieszce dużej ilości nieznormalizowanego, różnobarwnego tłucznia kamiennego o średniej lub drobnej granulacji. W przypadku 57 ułamków stwierdzono także dodatkowo obecność obmazywania powierzchni wiechciem, przy czym jedynie 12 nosiło ślady przecierania, pozostałe zaś miotłkowania. Obydwa zabiegi są także charakterystyczne dla klasycznej ceramiki kultury niemeńskiej, co dodatkowo potwierdza wyraźna cienkościenność badanych fragmentów (grubość ścianek do 5 mm). 302 ułamki ceramiki (silnie rozdrobniony i zniszczony „szut” ceramiczny zaliczono ogólnie do gt M (domieszka mineralna) bez wskazania konkretnej grupy technologicznej.

Fragmenty zaliczone do gt N charakteryzują się słabym stanem zachowania, dużą ilością domieszki organicznej w postaci włóknistej lub sieczi roślinnej oraz nierównymi powierzchniami noszącymi ślady przecierania bądź miotłkowania (42,5% fragmentów w obrębie gt N). Wydzielono siedem tIIIs, przy czym ich udział procentowy w omawianym zbiorze wskazuje na dominację tIIIs 97, 103 oraz 104. Pierwszy z wymienionych to ceramika z domieszką włóknistą, identyfikowalną w przełamach i na powierzchni, drugi z domieszką sieczi roślinnej, trzeci natomiast sieczi roślinnej i tłucznia ceramicznego (szamot).

Ostatnia z wymienionych grup, gt P, to receptury garncarskie o cechach mieszanych, charakteryzujących się zastosowaniem gliny z domieszką mineralno-roślinną w postaci niewielkiej ilości drobnego lub średniego tłucznia kamiennego i piasku oraz sieczi roślinnej i domieszki włóknistej. W przypadku 37 fragmentów stwierdzono dodatkowo obecność szamotu, w sześciu zaś miki. W obu grupach technologicznych stwierdzono także znaczny udział „szutu” ceramicznego, pozbawionego cech dystynktywnych, niemniej reprezentującego omawiane technologie, tj. gt N oraz gt P (bez możliwości wskazania tIIIs). Ceramika ta charakteryzuje średnio- lub grubościenność (5–7 mm lub 7–10 mm), przy czym obserwacje te należy potraktować z pewną ostrożnością wobec znacznej ilości fragmentów, których stan zachowania uniemożliwiał dokonania precyzyjnych obserwacji w tym zakresie.

Jedynie cztery fragmenty pozyskane z wykopu nr 5, pochodzące prawdopodobnie z jednego naczynia, reprezentują gt B (mct Ib), tzw. późnopucharową, typową dla V fazy KPL na Kujawach w obrębie grupy radziejowskiej (KOŚKO 1981). Wykonano je z gliny schudzonej domieszką niewielkiej ilości piasku oraz tłucznia ceramicznego (szamot), widocznego w przełamach w postaci drobnych cętek, powierzchnie są starannie wygładzone, przełam jednolity barwy szarej. W pozostałych wykopach nie stwierdzono obecności ceramiki o zbliżonych parametrach technologicznych.

Wyniki przeprowadzonej analizy technologicznej pozwalają na skorelowanie ogółu tej kategorii materiałów zabytkowych z dwoma jednostkami: kulturą prypecko-niemeńską oraz niemeńską. Koresponduje to z obserwacjami poczynionymi przez Elżbietę Kempistę i Zofię Sulgostowską (1991). Wprawdzie zabytki z badań z lat 70. nie zachowały się, niemniej wyczerpujący opis poszczególnych ich grup, opublikowany w przytoczonej monografii pozwala na dokonanie ogólnych odniesień. Materiały ceramiczne pozyskane w trakcie wspomnianych badań to około 450 drobnych ułamków reprezentujących dwie odmienne grupy technologiczne: fragmenty z domieszką roślinną identyfikowane przez autorki z ceramiką typu Dubiczaj, mineralną identyfikowaną z ceramiką typu sośnieńskiego oraz mineralno-organiczną (ceramika typu Woźna Wieś; KEMPISTY, SULGOSTOWSKA 1991: 77). Problematyka genezy i związków kulturowych zespołów z ceramiką typu Dubiczaj, odnoszonych pierwotnie do najwcześniejszych faz rozwojowych kultury niemeńskiej, została poddana weryfikacji w latach 90. ubiegłego wieku, kiedy to wyłączono omawiane zespoły z tej kultury, postulując ukonstytuowanie osobnego taksonu w postaci kultury prypecko-niemeńskiej (CZARNIAWSKI 2001). Ceramika typu sośnieńskiego według Elżbiety Kempisty odpowiada „klasycznej” ceramice kultury niemeńskiej (JÓZWIAK 2003: 69), natomiast cechy technologiczne i stylistyczne materiałów typu Woźna Wieś pozwalają łączyć je z wydzielaną obecnie ceramiką o cechach mieszanych (etap transformacji kultury prypecko-niemeńskiej w kulturę niemeńską, bądź też elementy archaizujące w ceramice tej ostatniej). Podobne obserwacje w zakresie cech technologicznych poczynione zostały przez Elżbietę Kempistę i Zofię Sulgostowską na stanowisku I (KEMPISTY, SULGOSTOWSKA 1991: 41–48). W odróżnieniu od źródeł zarejestrowanych w latach 70. XX w., badania sondażowe przeprowadzone w latach 2015 i 2016 nie dostarczyły tej kategorii wytworów, które mogłyby być łączone z kulturą ceramiki sznurowej czy rzucewskiej.

Od zarysowanego powyżej obrazu odbiegają 4 fragmenty ceramiki reprezentujące gt B (tzw. późnopucharową). Tego typu receptury garncarskie stosowane były przez społeczność kultury pucharów lejkowatych, a ich obecność w środowisku kultury niemeńskiej należy uznać za element obcy (zapożyczony), który pojawia się dopiero na linińskim etapie rozwojowym wspomnianej kultury (tzw. horyzont liniński I, JÓZWIAK 2003: 196, stanowiący odpowiednik dawnego terminu grupa II, zespół A według Elżbiety

Kempisty, KEMPISTRY 1973: 17, 19–20). W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że w przypadku omawianych fragmentów, pochodzących najprawdopodobniej z tego samego naczynia, dość wczesnej technologii wykonania towarzyszy stosunkowo późny ornament (**Ryc. 6:15**), którego obecność daje podstawy do znacznie późniejszego datowania analizowanej ceramiki i odnoszenia jej do schyłkowych, wczesnobrązowych etapów rozwojowych kultury niemeńskiej, tj. horyzontu linińskiego 4. Za taką interpretacją przemawia również ewidentnie wczesnobrązowa forma naczynia.

Podsumowując zawarte wyżej obserwacje odnoszące się do technologii wykonania ceramiki ze stanowiska 2 w Woźnejwsi z badań w 2015 i 2016 roku, należy stwierdzić, iż potwierdzają one wnioski, jakie zostały wyciągnięte przez Elżbietę Kempistę i Zofię Sulgostowską na podstawie materiałów pochodzących z badań w latach 70. XX w. wpisując się jednocześnie w ogólne tendencje, jakie zaobserwowano dla tego typu materiałów w innych rejonach Niżu (m.in. JÓZWIĄK 2003; DOMARADZKA 2014). Odnosi się to także do obecności receptur „pucharowych” w materiałach horyzontu linińskiego 4. W dorzeczu Bugu i Narwi tego typu wczesna technologia wykonania późnych, wczesnobrązowych pojemników kultury niemeńskiej została odnotowana, np. na stanowisku 1 w Grądach-Woniecko (DOMARADZKA 2014: 113, 116).

Wśród omawianych fragmentów ceramiki jedynie 10 posiadało zdobienie. Składały się nań prostokątne (**Ryc. 6:1**), trójkątne (**Ryc. 6:3**) i V-kształtne odciski stempla (**Ryc. 6:7**), wątki ryte (**Ryc. 6:8**) oraz karbowanie wylewów (**Ryc. 6:4–6**). Obecność ornamentów wykonywanych za pomocą odcisków stemplowych należy uznać za charakterystyczny dla ogółu ceramiki subneolitycznej (np. JÓZWIĄK 2003: 53, 60, 72, 74; DOMARADZKA 2014: 182–183, 190) i jako element o niewielkiej „czułości” diagnostycznej. Dotyczy to także zabiegu karbowania wylewów, stanowiący jeden z najpowszechniejszych elementów zdobniczych naczyń użytkowanych przez społeczności subneolityczne (np. KUKAWKA 2010, tab. 8, 11, 22.1, 10; JÓZWIĄK 2003; DOMARADZKA 2014). Tego typu ornamentyka została także odnotowana w materiałach z Woźnejwsi z badań Elżbiety Kempisty i Zofii Sulgostowskiej (1991: ryc. 47, 48, tab. XXXVI–XXIX). Powszechność oraz „długoczasowość” wspomnianych elementów zdobniczych nie pozwalała na dokonanie bardziej szczegółowych obserwacji w zakresie chronologii, czy też przynależności kulturowej omawianej ceramiki. Trójkątne odciski stempli pojawiają się zarówno na ceramice klasycznej kultury niemeńskiej (np. Karwosieki Noskowice, stan. ?; DOMARADZKA 2014: tab. 105.10), jak i późniejszej, identyfikowanej z horyzontem linińskim 4 tak na terenach dorzecza Bugu i Narwi (np. Linin, stan. III; DOMARADZKA 2014: tab. 239.2, 250.13), jak i dalej na

Ryc. 5. Woźnawieś, stan. 2. Wykop sondażowy nr 3, profil południowy (fot. S. Domaradzka).

Fig. 5. Woźnawieś, site 2. Trial trench no. 3, southern profile (photo by S. Domaradzka).

zachód, w międzyczeczu Odry i Wisły (np. Biezuń, stan. ?, Dęby, stan. ?, Korzecznik, stan. 6/7; JÓZWIAK 2003: tab. 99.2, 105.9, 115.6).

W odniesieniu do ceramiki z Woźnejwsi, pozyskanej w trakcie badań sondażowych w 2015 i 2016 roku, warto zwrócić uwagę na dwa fragmenty. Pierwszy, ornamentowany odciskami stempla V-kształtnego (Ryc. 6:7), pochodzi z naczynia wykonanego w „klasycznej” technologii niemeńskiej (ttIIs 36, gt M). Analogiczny wątek zdobniczy pojawia się np. na naczyniu z horyzontu linińskiego I omawianej kultury ze stanowiska nr 1 w Działach Czarnowskich (KEMPISTY 1970: fig. 87: 1; JÓZWIAK 2003: ryc. 10.2; DOMARADZKA 2014: 107.1), gdzie typowej dla kultury pucharów lejkowatych formie (zbliżonej do typu IA według Seweryna Rzepeckiego; 2004: 60) oraz ornamentie (wątkach typu Z-210, Z-215, B-310; WIERZBICKI 1999: 93, 115) towarzyszy klasyczno-niemeńska receptura garncarska (DOMARADZKA 2014: 180). Na stanowisku I w Grądach-Woniecko omawiany wątek zdobniczy wystąpił na ceramice wykonanej w technologii nawiązującej do receptur garncarskich kultury amfor kulistych (gt G, mct IIa; DOMARADZKA 2014: 95; por. MICHALAK 2013: ryc. 4.1).

W przypadku omawianego fragmentu z Woźnejwsi trudno o szersze konkluzje, niemniej obecność wątku zdobniczego charakterystycznego dla ceramiki kultury pucharów lejkowatych koresponduje z technologią wykonania drugiego z nich (ttIIs 2, gt B, mct Ib; Ryc. 6:15). Tu charakterystycznej dla kultury pucharów lejkowatych technologii towarzyszy typowa dla naczyń wczesnobrązowych ornamentyka (strefowo-metopowy układ wątków zdobniczych) oraz morfologia. Motyw „iksa” należy uznać również za stosunkowo późny i łączyć z wczesną epoką brązu. Analogiczne zdobienia pojawiają się także na ceramice z innych stanowisk, np. w Grądach-Woniecko (Ryc. 8.2, 6; MICHALAK 2013: ryc. 5.2-3; DOMARADZKA 2014: tab. 194:1). Najbliższą analogią dla tego typu motywów jest fragment naczynia kultury środkowodnieprzańskiej ze stanowiska I w Prorwa (KRYWALCEWICZ 2007: 30, tabl. 36.2). Biorąc pod uwagę dalekosiężne wpływy kultury amfor kulistych i ceramiki sznurowej (SZMYT 2001: 169–172; KOŚKO, SZMYT 2004: 89; ANTHONY 2007: 375–377, 379) oraz udokumentowane ślady kultury środkowodnieprzańskiej w południowej części Polski (CZEBRESZUK 2007: 120; LIBERA, SOBIERAJ 2008; MACHNIK 1999), takiej proveniencji wspomnianego motywu nie można wykluczyć. Opisany fragment posiada dość ściśle analogie na innych stanowiskach kultury niemeńskiej, datowanych na późne fazy jej rozwojowe (HL4), m.in. w Grądach-Woniecko (Ryc. 7.2; DOMARADZKA 2014: 194.1). Istotnym z punktu widzenia rozważań chronologicznych wydaje się staranność wykonania omawianego fragmentu zarówno pod względem technologii (receptura garncarska), jak i ornamentu. Badania nad ceramiką wytwarzaną przez społeczności niemeńskie na Nizinie Polskiej wykazały dwie ogólne tendencje. Pierwsza to przywiązanie do własnych, „subneolitycznych” tradycji garncarskich, stanowiących rodzaj kulturowego „znaku rozpo-

znawczego” (JÓZWIAK 2003: 229), druga – zapożyczenia od odmiennych kulturowo społeczności: kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych, ceramiki sznurowej, pucharów dzwonowatych czy kultury iwieńskiej i trzcinieckiej. Na późniejszych etapach rozwoju (horyzonty linińskie) skutkuje to swoistym synkrytymem z jednej strony, z drugiej zaś ciągłym odwoływaniem do własnych tradycji. Przejawem tych tendencji jest współwystępowanie elementów subneolitycznych oraz zapożyczonych w dwóch wariantach: typowej dla kultury niemeńskiej formie naczyń towarzyszy zapożyczona receptura garncarska i/lub ornamentyka, albo odwrotnie, gdy „obcej” kulturowo formie towarzyszy „miejskowa” technologia wykonania i/lub zdobnictwo. W przypadku omawianego fragmentu ze stanowiska w Woźnejwsi mamy, jak się wydaje, do czynienia z pierwszą z wymienionych sytuacji, gdzie klasyczno-niemeńska receptura garncarska współwystępuje z wyraźnie „obcą” formą oraz zdobieniem.

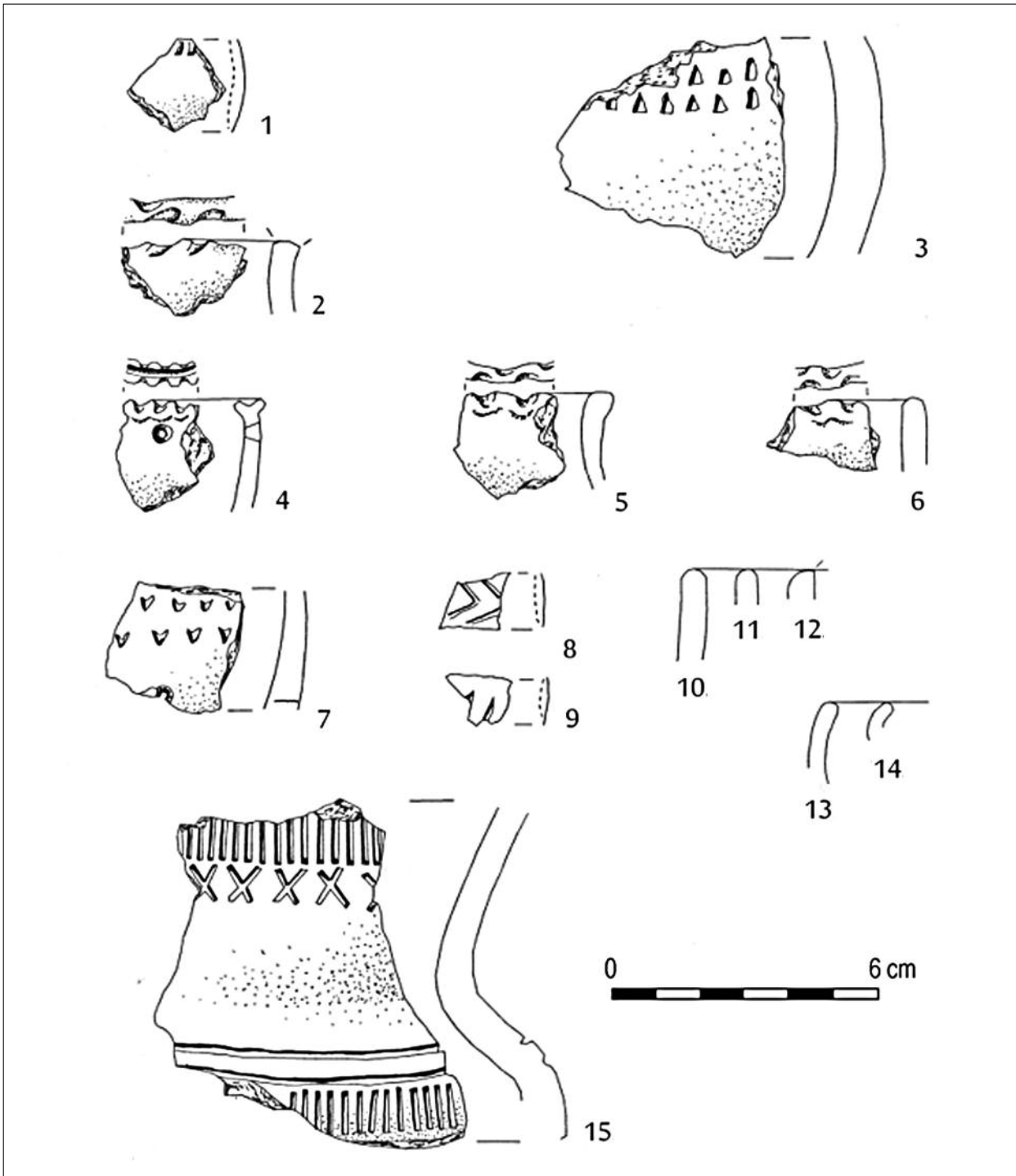
W zakresie cech mikromorfologicznych stan zachowania analizowanego materiału ceramicznego uniemożliwia wyciągnięcie szerszych wniosków. Fragmenty wylewów reprezentują typ 1 (Ryc. 6:2, 6, 10–14) i 3 (Ryc. 6:5), wśród zwieńczeń wyróżniono natomiast typ e (proste, zaokrąglone; Ryc. 6.5, 6, 10–11, 13–14), h (Ryc. 6:2) oraz c (Ryc. 6:12).

Analiza ogółu materiałów ceramicznych z Woźnejwsi nie wykazała prawidłowości względem pozycji i miejsca zalegania. Wystąpiły one we wszystkich wykopach za wyjątkiem wykopu nr 4 i nie tworzyły żadnych wyraźnych skupisk. W wykopie nr 1 i nr 2 zarejestrowano je przede wszystkim w warstwie humusu oraz podglebia, w wykopach nr 3 i 5 natomiast we wszystkich eksplorowanych warstwach. Frekwencja ceramiki w obrębie poszczególnych poziomów mechanicznych koresponduje z obserwacjami dokonanymi na podstawie źródeł krzemienych. Również w tym przypadku można wyróżnić dwie strefy o wyraźnie podwyższonych wartościach: około 30 cm miąższości warstwę humusu i podglebia oraz poziom III-IV warstwy mechanicznej (około 50-60 cm głębokości). Poniżej nasycenie zabytkami wyraźnie spada, aby zaniknąć mniej więcej na głębokości około 1 m.

Materiały krzemienne

Podczas badań pozyskano 1476 zabytków krzemienych, w większości wykonanych z lokalnego surowca kredowego odmiany narzutowej (por. KEMPISTY, SULGOSTOWSKA 1991: 11; SZYMCZAK 1992: 15–29). Wyjątek stanowią dwie formy, do których produkcji posłużył surowiec czekoladowy, „importowany” ze złóż środkowopolskich. W przypadku 418 wytworów charakteryzujących się szczególnie wysokim stopniem przepalenia (215 szt.) lub patynizacji (203 szt.) identyfikacja typu krzemienia okazała się niemożliwa.

W grupie 203 okazów spatynowanych wystąpiły formy o białym, jak i żółtobrazowym zabarwieniu, przy

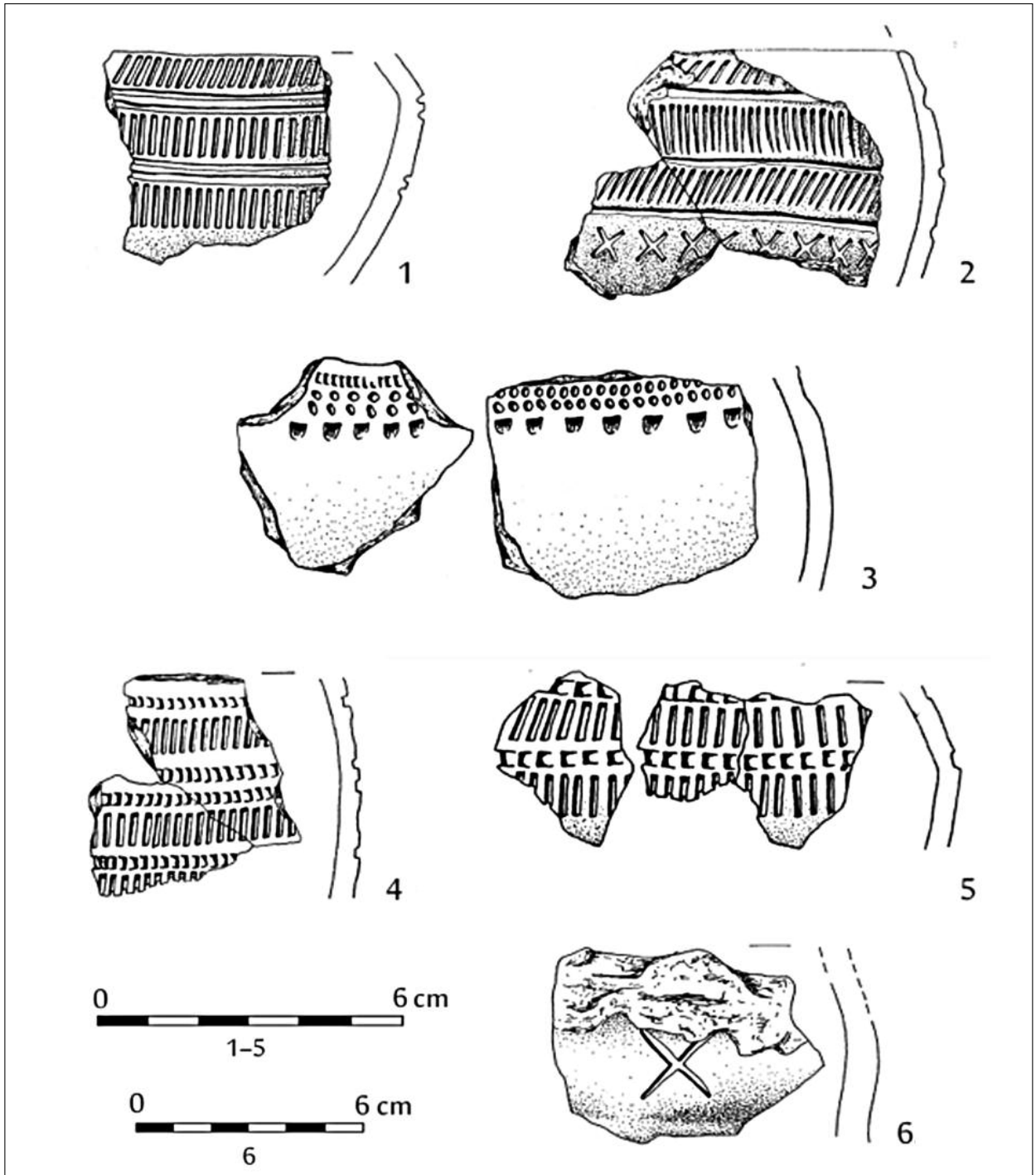

Ryc. 6. Woźnawieś, stan. 2. Ceramika subneolityczna z warstwy kulturowej: 1-3 – wykop nr 3; 4-15 – wykop nr 5; 3, 10-12 – ceramika kultury prypecko-niemeńskiej; 4, 9, 13-14 – ceramika o cechach mieszanych; 1-2, 5-8 – ceramika kultury niemeńskiej; 15 – ceramika wykonana w technologii gt B (rys. S. Domaradzka).

Fig. 6. Woźnawieś, site 2. Sub-Neolithic pottery from the cultural layer. 1-3 – Trench 3; 4-15 – Trench 5; 3, 10-12 – Prypet-Neman Culture pottery; 4, 9, 13-14 – hybrid pottery; 1-2, 5-8 – Neman Culture pottery; 15 – pottery manufactured in gt B technique (drawing by S. Domaradzka).

czym różniły się one frekwencją oraz kontekstem zalegania. Krzemienie z żółtobrązowym nalotem rejestrowano rzadziej i tylko w wykopach zlokalizowanych na cyplu, relatywnie blisko aktualnej linii brzegowej jeziora. Obserwacje

te korelują z uwagami Elżbiety Kempisty i Zofii Sulgostowskiej (1991: 15, 16) co do określonych stref oraz warunków środowiskowych występowania tak zachowanych zabytków. W przypadku krzemieni pokrytych białą patyną nie

Ryc. 7. Wybór ceramiki subneolitycznej (horyzont liniński 4 kultury niemieńskiej): 2, 6 – Grądy Woniecko, stan. 1; 1, 3–5 – Linin, stan. III (rys. S. Domaradzka; 2, 6 wg MICHAŁAK 2009; 1, 3–5 wg DOMARADZKA 2014).

Fig. 7. Select examples of sub-Neolithic pottery (the Linin horizon 4 of the Neman Culture): 2, 6 – Grądy Woniecko, Site 1; 1, 3–5 – Linin, Site III (drawing by S. Domaradzka; 2, 6: after MICHAŁAK 2009; 1, 3–5: after DOMARADZKA 2014).

zaobserwowano żadnego związku między jej intensywnością, a miejscem czy głębokością zalegania artefaktów. Do podobnych wniosków skłania analiza dyspersji 272 egzemplarzy przekształconych termicznie, która nie wykazała jakichkolwiek regularności w ich układzie. Należy zaznaczyć, iż do tej grupy zaliczono zarówno okazy przepalono-

ne w stopniu uniemożliwiającym ocenę pierwotnych cech surowca, np. barwy, tekstury, przezroczystości, połyskliwości itp. (215 szt.), jak i okazy, w przypadku których zmiany termogeniczne ograniczają się tylko do niewielkich spękań powierzchni oraz strefowych przebarwień (57 szt.).

Pomimo zbliżonej powierzchni, analogicznej sytuacji geomorfologicznej i metodyki badań, liczba artefaktów krzemiennych zarejestrowanych w poszczególnych wykopach wyraźnie się różni. Najliczniej wystąpiły one w wykopie nr 1, 3 i 5, osiągając średnie zagęszczenie ponad 110 zabytków na 1 m². Zaledwie dziewięć form odnotowano w wykopie 2 i 4. Analiza dyspersji zabytków w obrębie poszczególnych poziomów mechanicznych pozwala na wyróżnienie dwóch stref charakteryzujących się szczególnie dużą frekwencją znalezisk. Pierwsza z nich o miąższości około 30 cm obejmuje warstwę humusu oraz podglebia. Poniżej nasycenie materiałem krzemiennym wyraźnie spada (ponad dziesięciokrotnie), aby mniej więcej na poziomie 50–60 cm osiągnąć kolejne maksimum. Następnie, wraz ze wzrostem głębokości, liczba zabytków znowu zaczyna maleć. Ostatecznie zanikają one mniej więcej na poziomie 90–100 cm. Należy podkreślić, iż układ zabytków krzemiennych pokrywa się z horyzontalną oraz wertykalną dyspersją innych kategorii znalezisk ruchomych.

Na najbardziej ogólnym poziomie w obrębie analizowanego inwentarza wydzielić możemy trzy zasadnicze kategorie (**Tab. 3**): produkty debitażu (rdzenie, wióry, odłupki, łuski), produkty modyfikacji debitażu (narzędzia i odpadki z ich produkcji) oraz destrukty, tj. niecharakterystyczne fragmenty (ułamki lub okruchy) o genezie termicznej, kriogenicznej bądź mechanicznej. Do dwóch pierwszych kategorii, stanowiących łącznie niemal 71% inwentarza, zaliczono formy w sposób ewidentny związane z procesem obróbki, a więc o cechach wskazujących na ich intencjonalny (technologiczny) charakter. Są one nośnikiem informacji behawioralnych dotyczących realizowanych w obrębie stanowiska aktywności i taksonomicznych umożliwiających określenie przynależności kulturowo-chronologicznej zespołu. Jako destrukty sklasyfikowano formy „pokawałkowane”, będące efektem działania czynników o nieintencjonalnym charakterze – zmian termicznych, kriogenicznych bądź mechanicznych. Reprezentowane są one przez wielościennie okruchy oraz formy płaskie, tzw. odpęki lub ułamki, zawsze jednak o stopniu przekształcenia uniemożliwiającym identyfikację ich pierwotnej atrybucji typologicznej. Jest to podstawowy argument klasyfikacyjny, odróżniający destrukty od fragmentów półsurowca lub narzędzi. Wydaje się, że w przeciwieństwie do produktów debitażu i ich modyfikacji, powstawanie destruktyw należy wiązać głównie z procesami podepozycyjnymi.

Wśród produktów debitażu najliczniejszą grupę stanowiły łuski, których frekwencja – w zależności od wykopu – oscylowała między 33% a 48%, następnie odłupki, utrzymujące wartość od 31% do 43% oraz wióry mieszczą-

ce się w wąskim przedziale od 21% do 24%. Listę zamyka grupa rdzeni, których pojedyncze egzemplarze odnotowano w wykopie nr 3 i 5, przy czym ich łączny udział nie przekroczył 0,8%. W powyższym zestawieniu, równie niecharakterystyczna jak łuski, wydaje się także grupa odłupków. Zaledwie w kilku przypadkach: trzech świeżaków i pojedynczego odnawiaka, udało się dokonać bardziej szczegółowej klasyfikacji techno-typologicznej. Pozostała część zbioru definiują, silnie zróżnicowane pod względem morfologicznym, stosunkowo drobne (1,1–1,9 mm), pozbawione kory egzemplarze o nieustalonym kontekście technologicznym. Większość posiada nieregularny, wielokierunkowy relief na stronie negatywowej, przygotowane jednym odbiciem – soczewkowate lub punktowe – piętki oraz niewielki sęcęk. Mała frekwencja egzemplarzy korowych, podkorowych, jak i technicznych, może świadczyć, iż proces zaprawy rdzeni odbywał się poza stanowiskiem lub w innej, do tej pory nieodkrytej, jego części.

Kolejną pod względem liczebności kategorię debitażu stanowią wióry. W badanym zbiorze jest ich 213, przy czym ponad 83% to okazy zachowane fragmentarycznie. Podobnie jak w przypadku grupy odłupków, są one silnie zróżnicowane pod względem morfometrycznym. Znikomym jest także udział wiórów technicznych (np. zatępców, podtępców). Dominują okazy jednopiętowe, choć odnotowano również serię co najmniej kilkunastu wiórów od rdzeni dwupiętowych. W efekcie szczegółowej analizy zarówno surowych wiórów, jak i egzemplarzy przekształconych za pomocą retuszu bądź użytkowania, wydzielono następujące kategorie półsurowca wiórowego⁴:

- a. nieliczne formy dwupiętowe o raczej krępych proporcjach i dużych, soczewkowatych, delikatnie prawcowanych piętках, związane z techniką uderzenia bezpośredniego z rotacją prostopadłą do płaszczyzny pięty;
- b. pojedyncze smukłe formy dwupiętowe o punktowych piętках ze śladami silnego przecierania krawędzi, generowane za pomocą uderzenia bezpośredniego z rotacją równoległą do płaszczyzny pięty;
- c. pojedyncze, mikrolityczne formy jednopiętowe o niemal idealnie równoległym układzie krawędzi i grani międzynegatywowych, związane najpewniej z techniką naciskową (?);
- d. dominujący komponent technologiczny stanowią formy jednopiętowe, uzyskiwane za pomocą pośrednika. Reprezentowane są przez wióry o równoległym przebiegu krawędzi bocznych i grani międzynegatywowych, soczewkowatych, zazwyczaj fasetowanych piętках bez śladów przecierania krawędzi, zbliżonym do prostego kącie rdzeniowania oraz sęcęku z delikatną wargą.

⁴ Ponieważ wiele z omawianych okazów zachowanych jest fragmentarycznie, zrezygnowano ze szczegółowej analizy metrycznej,

w tym prezentacji wartości liczbowych.

Ostatnią kategorię produktów debitażu stanowią rdzenie, które reprezentowane są zaledwie przez osiem okazów. Z wyjątkiem jednej, mikrolitycznej, formy wiórowej, związanej z techniką naciskową lub pośrednika (**Ryc. 8:17**), pozostałe rdzenie to nieregularne, reprezentujące różne stadia obróbki, egzemplarze odłupkowe o zmienionej orientacji, eksploatowane za pomocą uderzenia bezpośredniego (3 szt.) lub łuszczenia (4 szt.). Należy podkreślić, że cechy pierwszego ze wspomnianych okazów w pełni korespondują z grupą wiórów mikrolitycznych oraz niektórych zbrojników.

Podczas badań pozyskano także liczną grupę produktów modyfikacji debitażu, w tym 70 narzędzi i sześć odpadków z ich produkcji (4 rylczaki, 2 rylcowce). Formy retuszowane reprezentowane są przez kolekcję: 22 drapaczy/skrobaczy (**Ryc. 8:17, 21**), osiem zbrojników mikrolitycznych (**Ryc. 8:1–6, 13, 14**), dwa fragmenty liściaków (**Ryc. 8:16, 20**), dwa półtylczaki o skośnym półtylcu (**Ryc. 8:18**), grocik jednostronnie powierzchniowo retuszowany (**Ryc. 8:15**), przekłuwacz (**Ryc. 8:12**) oraz cztery niecharakterystyczne fragmenty narzędzi, w tym dość duży wiór z łuskaniem na stronę spodnią (**Ryc. 8:10**). W obrębie zbrojników wyróżniono: dwa półtylczaki (**Ryc. 8:1, 2**), w tym jeden typu Komornica (**Ryc. 8:2**), dwie bardzo drobne prostokątne wkładki tylcowe, wykonane z sekcjonowanych wiórków (**Ryc. 8:4, 5**), tylczak lancetowaty (**Ryc. 8:13**), trójkąt rozwartokątny w typie zbliżonym do form pieńkowskich (**Ryc. 8:3**), trapez zwykły (**Ryc. 8:14**), a także fragment zbrojnika z retuszowaną podstawą (**Ryc. 8:6**). Odrębną część analizowanej kategorii stanowiło 25 narzędzi funkcjonalnych. Obok specyficznego zestawu śladów (wyszczерbień krawędzi), argumentem potwierdzającym ich nieprzypadkową genezę jest fakt, iż wykonane zostały wyłącznie z doborowych, a do tego, w wielu przypadkach, intencjonalnie sekcjonowanych wiórów (**Ryc. 8:7–9, 11, 19**). Tak wysokiej jakości, silnie zestandaryzowany półsurowiec manifestuje się jedynie pod postacią tego typu form. Na obecność tego rodzaju wytworów w inwentarzu z Wóznajwi zwracali uwagę już pierwsze badaczki stanowisk, pisząc: „Liczne krawędzie wiórów noszą ślady mikroskopijnych wyszczerbień, co świadczyłoby o ich użytkowaniu”. Podkreślając przy tym jednak, że: „Brak analizy traseologicznej nie pozwala na dalej idące wnioski” (KEMPISTY, SULGOSTOWSKA 1991: 51). Z taką opinią w pełni zgadzają się również autorzy niniejszego opracowania.

Rozpoczynając rozważania natury taksonomicznej, należy pamiętać, iż mamy do czynienia ze zbiorem niehomogenicznym. Też o mechanicznej mieszance elementów z różnych faz zasiedlenia stanowiska potwierdzają zarówno obserwacje stratygraficzne, planigraficzne, jak i ogólna struktura technologiczna oraz typologiczna inwentarza krzemienego. Warto również podkreślić, że analizę oparto w głównej mierze na studium form wiórowych i narzędzi, zaś szczegółową charakterystykę łusek, okruchów oraz destruktywów uznając w tym przypadku za bezzasadną.

Podjmując próbę atrybucji, co prawda rzadkich, ale jednak pojawiających się w zespole wiórów dwupięto-

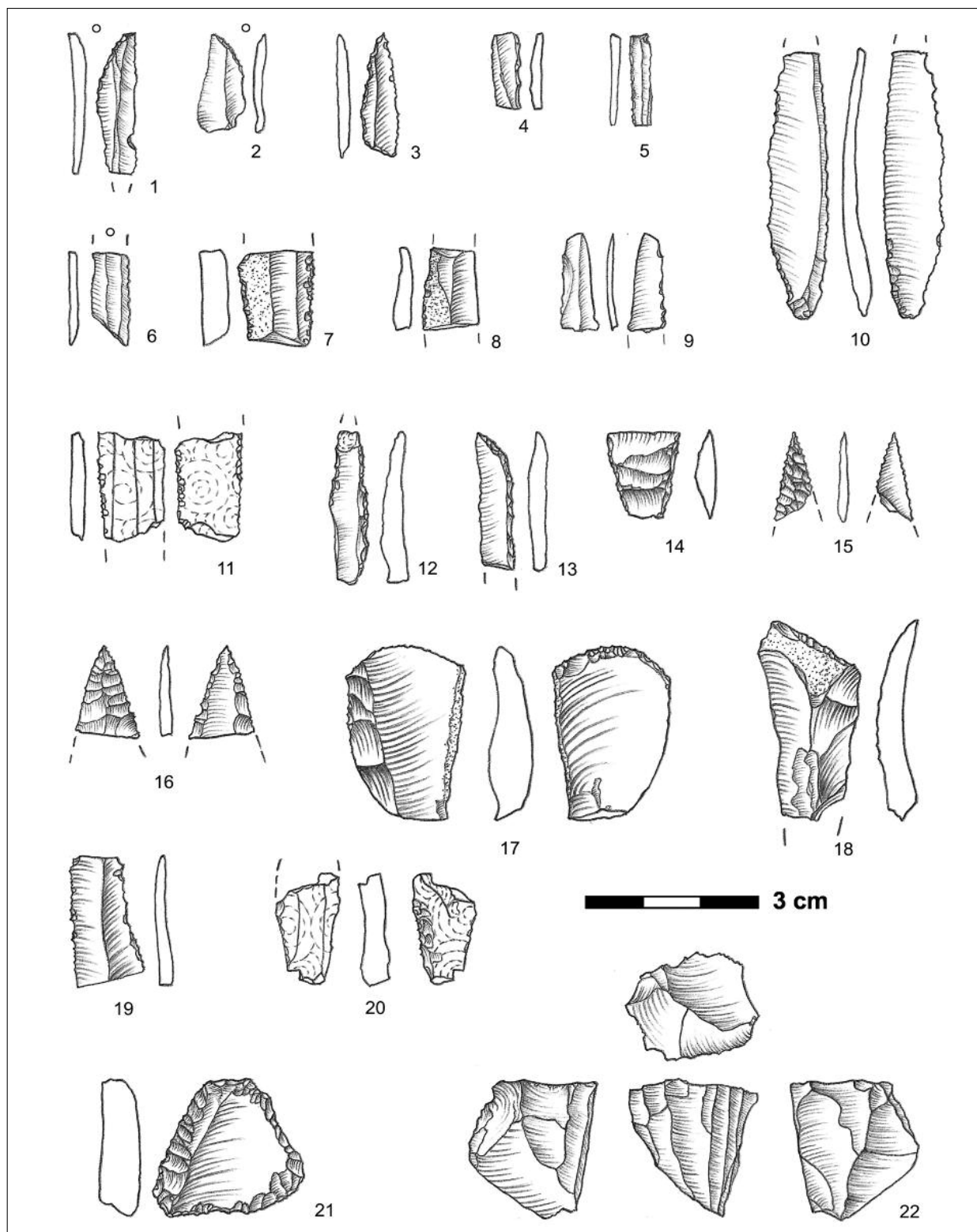
wych, należy podkreślić, iż są to mało dystynktywne formy o ewidentnie odpadkowym charakterze. Fakt, że zostały odbite od rdzeni o naprzeciwległych piętach, pozwala łączyć je z szeroko pojętym krzemieniarstwem kręgu kultur z liściakami, przy czym krępe okazy ujęte w punkcie „a” można by wiązać ze starszymi zespołami tego kompleksu, tj. inwentarzami kultury perstuńskiej lub wolkuszańskiej. Z kolei smukłe wióry scharakteryzowane w punkcie „b” znajdują analogie zarówno w materiałach kultury świderskiej, jak i tzw. wczesnoholocenijskich ugrupowań epipaleolitycznych (SZYMCZAK 1995: 80–84). Niemniej brak innych, nader specyficznych elementów debitażu świderskiego, głównie tzw. wiórków predeterminujących, czy zaawansowanych form technicznych, typowych dla formy „rdzenia mazowszańskiego”, wydaje się uprawdopodobniać koncepcję późnej genezy omawianej kategorii znalezisk (SCHILD 1969, 1980; FIEDORCZUK 1995; DZIEWANOWSKI 2012). Za taką interpretacją przemawia także fakt, iż tego rodzaju półsurowiec użyty został m.in. do produkcji wiórowca (wióra łuskanego) o zwrotnym retuszu części proksymalnej i wyraźnych śladach użytkowania (wyszczерbień, wyszczerbień) wzdłuż jednej z krawędzi. Tego typu narzędzia dobrze wpisują się w ogólną stylistykę oraz sposób wykonania form tzw. post-świderskich.

W grupie narzędzi komponent schyłkowopaleolityczny reprezentowany jest tylko przez pojedynczą formę sklasyfikowaną – choć nie bez wątpliwości – jako trzonek liściaka (**Ryc. 8:20**). Ogólna masywność, jak i ewidentnie oportunistyczny charakter retuszu zbliżają ten egzemplarz do ostrzy z wyodrebnionym trzpieniem, znanych ze starszych zespołów z liściakami, np. kultury wolkuszańskiej (SCHILD I IN. 2011: 79, 194–223; por. SZYMCZAK: 1991; 1995: 12–14; ZALIZNYAK 1999: 201–212). Propozycję analogicznej atrybucji kulturowo-chronologicznej tego typu okazów przedstawiono już w odniesieniu do materiałów pozyskanych podczas badań w lat 70. XX w. (por. KEMPISTY, SULGOSTOWSKA 1991: 49, 50). Ich autorki, opierając się na analizie cech stylistycznych oraz stanu zachowania (obecności białej patyny), oprócz liściaków, do grupy zabytków schyłkowopaleolitycznych zaliczyły część rylców i drapaczy.

Z holocenijskim etapem zasiedlenia stanowiska należy łączyć, zdecydowaną większość wiórów jednopiętowych (opisanych powyżej w punktach „c” i „d”).

O ile mezolityczna metryka, mikrolitycznych okazów naciskowych (punkt „c”) raczej nie podlega dyskusji, o tyle atrybucja generowanych techniką pośrednika form mediolitycznych (punkt „d”) wydaje się bardziej skomplikowana. W tym bowiem przypadku przypisanie konkretnych egzemplarzy do danej tradycji kulturowej – mezolitycznej (północno-janisławickiej) bądź neolitycznej, a ściślej subneolitycznej (niemeńskiej) jest z wielu powodów bardzo trudne.

W grupie narzędzi komponent wczesnomezolityczny definiowany jest przez charakterystyczny dla zespołów typu Pulli, fragment liściaka kundajskiego (**Ryc. 8:16**) oraz wiór łuskany, wpisujący się w stylistykę

Ryc. 8. Woźnawieś, stan. 2. Wybór zabytków krzemiennych: 1 – półtylczak zwykły, 2 – półtylczak typu Komornica, 3 – trójkąt, 4, 5 – wkładki prostokątne, 6 – zbrojnik z retuszowaną podstawą, 7–9, 11, 19 – narzędzia funkcjonalne, 10 – wiór luskany, 12 – przkłuwacz, 13 – tylczak lancetowaty, 14 – trapez, 15 – grocik, 16 – fragment liściaka kundajskiego, 17 – drapacz, 18 – półtylczak, 20 – fragment liściaka (?), 21 – skrobacz, 22 – rdzeń wiórowy jednopiętowy (rys. Aleksandra Pałasz).

Fig. 8. Woźnawieś, site 2. Select examples of flint artefacts: 1 – common truncated blade; 2 – Komornica type truncated blade; 3 – triangle; 4–5 – rectangular insets; 6 – microlith with a retouched base; 7–9, 11, 19 – functional tools; 10 – decorticated flake; 12 – perforator; 13 – lanceolate backed blade; 14 – trapezium; 15 – microlithic point; 16 – fragment of a Kunda type tanged point (?); 21 – scraper; 22 – single platform flake core (drawing by Aleksandra Pałasz).

krzemieniarstwa wczesnoholocenijskich ugrupowań epipaleolitycznych (Ryc. 8:10).

Podjmując próbę kulturowo-chronologicznej klasyfikacji zbrojników, za najstarsze należy uznać półtylczak typu Komornica (Ryc. 8:2) oraz tylczak lancetowaty (Ryc. 8:13), tj. formy tradycyjnie zaliczane do członu podstawowego instrumentarium kultury komornickiej (KOZŁOWSKI 1972: 72–74; GALIŃSKI 2002: 147–165). Z kolei z młodszą fazą osadnictwa mezolitycznego, wydają się łączyć: trójkąt rozwartokątny w typie pieńkowskim (Ryc. 8:3), zbrojnik z retuszowaną podstawą (Ryc. 8:6), trapez (Ryc. 8:14), półtylczak zwykły (Ryc. 8:1), a także kolekcja mikrolitycznych wkładek prostokątnych (Ryc. 8:4, 5) kształtem, rozmiarami czy sposobem wykonania (technika naciskowa, częste sekcjonowanie), nawiązujących do typu Borki. Mając na względzie zarówno wyniki analizy materiałów pozyskanych w latach 70. XX w., jak i ogólny stan badań nad mezolitem strefy Niżu Wschodniobałtyckiego, taki zestaw zbrojników najlepiej zdaje się korespondować z inwentarzami kultury północno-janisławickiej (SZYMCZAK 1995: 14, 15, 109–137).

Zapewne z szeroko rozumianą fazą osadnictwa holocenijskiego (mezolitem i/lub neolitem) należy łączyć także

skrobacze (Ryc. 8:21), drapacze (Ryc. 8:17), mediolityczne półtylczaki o skośnym półtylcy (Ryc. 8:18), fragment drobnego przekłuwacza (Ryc. 8:12), a także grupę sekcjonowanych wiórów o charakterystycznie wyszczerbionych krawędziach (Ryc. 8:7–9, 11, 19), stanowiące jeden z bardziej charakterystycznych elementów instrumentarium kultur janisławickiej oraz północno-janisławickiej.

Jak się wydaje, ewidentny substrat neolityczny/subneolityczny, w zestawie form narzędziowych, reprezentowany jest jedynie przez wierzchołkowy fragment niewielkiego, aczkolwiek bardzo regularnego, trójkątnego grocika o ząbkowanych krawędziach (Ryc. 8:15).

Warto zaznaczyć, iż sformułowane powyżej uwagi na temat mezolitycznego lub subneolitycznego charakteru poszczególnych wytworów, nie powinny być postrzegane w sensie dosłownej klasyfikacji chronologicznej. Mają one jedynie na celu wskazanie elementów dystyngtywnych dla różnych tradycji kulturowych, przy zachowaniu maksymalnej neutralności oceny zachodzących między nimi relacji genetycznych. W opinii piszących te słowa, do takich konstatacji nie daje podstaw, ani stan badań nad społecznościami strefy leśnej, ani charakter omawianego zbioru.

Tabela 3. Woźnawieś, stan. 2. Ogólny podział inwentarza zabytków krzemiennych.

Table 3. Woźnawieś, Site 2. General division of the inventory of flint artefacts.

Kategoria	Liczba	Frekwencja	Grupa	Liczba	Typ	Liczba
Produkty debitażu	981	66,5%	rdzenie	9	wiórowe	2
					odłupkowe	3
					łuszcznie	4
			wióry		214	
			odłupki		380	
łuski		378				
Produkty modyfikacji debitażu	71	4,8%	narzędzia	65	skrobacze	17
					drapacze	5
					półtylczaki	2
					liściaki	2
					grociki	1
					przekłuwacze	1
					zbrojniki mikrolityczne	8
					narzędzia funkcjonalne	25
			niecharakterystyczne fragmenty narzędzi	4		
			charakterystyczne odpadki z produkcji	6	rylczaki	4
		rylcowce	2			
Destrukty	424	28	ułamki		355	
			okruchy		69	
Suma		1476				

Podsumowując, należy podkreślić ogólną zgodność przeprowadzonej analizy zabytków krzemiennych z wynikami badań Elżbiety Kempisty i Zofii Sulgostowskiej na stanowisku 1 oraz 2 w Woźnejwsi. Analogie dotyczą zarówno kwestii stanu zachowania (typu i stopnia patynizacji), dyspersji znalezisk, jak też ogólnej struktury surowcowej, typologicznej czy technologicznej zespołu. Zgodny jest także generalny podział inwentarza na zbiór zabytków schyłkowopaleolitycznych oraz trudną do rozdzielenia, a więc traktowaną łącznie grupę form mezolitycznych i neolitycznych/subneolitycznych. Drobne różnice interpretacyjne dotyczą szczegółowej klasyfikacji konkretnych elementów definiujących poszczególne zestawy. W kontekście materiałów późnoplejstocęńskich nie stwierdzono cech charakterystycznych dla inwentarzy świderskich, których doszukiwały się w zespole schyłkowopaleolitycznym autorki pierwszej monografii. Potwierdzono za to wyraźny udział elementów typowych dla krzemieniarstwa starszych zespołów z liściakami. Pojedyncze fragmenty delikatniejszych wiórów dwupiętowych o punktowych, silnie przecieranych piętkach, choć podobne były do form świderskich, należałoby jednak łączyć z fazą osadnictwa holocęńskiego. Z kolei w procesie analizy materiałów mezolitycznych, obok grupy form komornickich, zwrócono także uwagę na obecności niedostrzeganych do tej pory i trudnych do wyjaśnienia elementów, typowych dla inwentarzy kultury północno-janisławickiej.

Wnioski

Podsumowując wszystkie powyższe rozważania należy stwierdzić, iż ogół materiałów źródłowych pozyskanych w trakcie badań sondażowych na stanowisku 2 w Woźnejwsi w latach 2015 i 2016 stosunkowo dobrze wpisuje się w obserwacje, jakie zostały poczynione przez Elżbietę Kempistę i Zofię Sulgostowską na podstawie prac prowadzonych w latach 70. XX w. Pomimo nieco odmiennej sytuacji stratygraficznej, w części centralnej i południowej stanowi-

ska w porównaniu z jego częścią północną (większa głębokość zalegania artefaktów – do 100 cm, większe zróżnicowanie warstw), skorelowanie wydzielonych grup ceramiki z materiałem krzemiennym nie było możliwe. Zaleganie źródeł w poszczególnych warstwach oraz ich dyspersja wskazują na ich przemieszanie na wszystkich wydzielonych poziomach, stan zachowania natomiast ograniczył możliwości interpretacyjne. Na podstawie cech stylistycznych i technologicznych ceramiki można wskazać trzy grupy materiałów. Pierwsza to źródła o czytelnych nawiązaniach do tradycji garncarskich kultury prypecko-niemeńskiej, druga zaś kultury niemeńskiej. W przypadku tych drugich wyraźnie wyodrębniają się materiały wykonane z zastosowaniem „klasycznych” receptur garncarskich oraz pojedyncze fragmenty (prawdopodobnie z tego samego naczynia), nawiązujące do tradycji pojawiających się w późnej fazie rozwoju wspomnianej kultury (horyzont liniński 4). Obecność wspomnianych grup sygnalizuje co najmniej dwie fazy zasiedlenia tego terenu: starszą (ceramika o cechach prypecko-niemeńskich, „mieszanej” oraz klasyczna ceramika niemeńska) i młodszą (ceramika wczesnobrązowa). Obraz ten dość dobrze koresponduje z ustaleniami dokonanymi w oparciu o zabytki krzemienne, przy czym te ostatnie poświadczają jeszcze jedną, najstarszą (późnopaleolityczną) fazę zasiedlenia omawianego stanowiska.

dr Michał Przeździecki

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski
m.przedziecki@uw.edu.pl

dr Sylwia Domaradzka

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski
s.domaradzka@uw.edu.pl

dr Bartosz Józwiak

Instytut Archeologii, Uniwersytet Gdański
bartosz.jozwiak@ug.edu.pl

Literatura

ANTHONY D.W.

2007 *The Horse, the Wheel, and Language. How Bronze Age riders from the Eurasian Steppes shaped the Modern World*, Princeton.

CZARNIAVSKIJ M.M.

2001 *Neolit z griebieneczata-nakolczatai i nakolczatai kieramikai Zachadniaj Białorusi. Asablivasci evialucyi*, (w:) J. Czebreszuk, M. Kryvalcevicz, P. Makarewicz (red.), *Od neolityzacji do początków epoki brązu. Przemiany kulturowe w międzyrzeczu Odry i Dniepru między VI i II tys. przed Chr.*, Poznań, 231–240.

CZEBRESZUK J.

1988 „Leśno”-wschodnioeuropejski komponent kulturowy w rozwoju schyłkowoneolitycznych społeczeństw Kujaw, (w:) A. Cofta-Broniewska (red.), *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy, Studia i materiały do dziejów Kujaw 2*, Inowrocław, 185–196.

- 1996 *Spoleczności Kujaw w początkach epoki brązu*, Poznań.
- 2007 *Posłowie. Wychodzenie z cienia. Prorwa i wschodnia ekumena kultury ceramiki sznurowej a archeologia środkowoeuropejska*, (w:) D. Krywalcewicz (red.), *Prorwa 1. Cmentarzysko z połowy II – początku II tysiąclecia przed Chr. na górnym Naddnieprzu*, Poznań, 117–122.
- CZERNIAK L.
1980 *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach*, Poznań.
- DOMARADZKA S.
2014 *Paraneolit dorzecza Narwi i Bugu* (maszynopis pracy doktorskiej w archiwum IA UW).
- DZIEWANOWSKI M.
2012 *On the Classification of By-Products of the Reduction for Blades – Some Aspects of Technology in Swiderian Assemblages*, „Światowit” IX/B, 223–233.
- FIEDORCZUK J.
1995 *Production, selection and ‘export’ of blanks in the Final Palaeolithic Mazovian complex. A case study of the blade workshops from Rydno IV/57 in Southern Poland*, „Archaeologia Polona” 33, 59–69.
- GALIŃSKI T.
2002 *Spoleczeństwa mezolityczne. Osadnictwo, gospodarka, kultura ludów łowieckich w VIII – IV tysiącleciu p.n.e. na terenie Europy*, Szczecin.
- JÓZWIAK B.
2003 *Spoleczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzyrzeczu Odry i Wisły*, Poznań.
- KEMPISTY E.
1970 *The Complex of Comb- and Pit-marked Pottery Cultures*, (w:) T. Wiślański (red.), *The Neolithic in Poland*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 232–295.
1973 *Kultura ceramiki grzebykowo-dółkowej na Mazowszu i Podlasiu*, „Wiadomości Archeologiczne” 38 (1) 3–76.
- KEMPISTY E., SULGUSTOWSKA Z.
1991 *Osadnictwo paleolityczne, mezolityczne i paraneolityczne w rejonie Woźnej Wsi, woj. łódzkie*, Warszawa.
- KOBUSIEWICZ M.
1999 *Ludy zbieracko-łowieckie północno-zachodniej Polski*, Poznań.
- KOŚKO A.
1979 *Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresie szybkiego neolitu i wczesnej epoki brązu*, Poznań.
1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.
- KOŚKO A., PRINKE A.
1975 *Sierakowo, woj. Bydgoszcz, stan. 8 – osada z fazy II (wczesnowiódrekiej) kultury pucharów lejkowatych*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 26, 1–42.
- KOŚKO A., SZMYT M.
2004 *Problemy wschodniej rubieży kultur neolitycznych Niżu Środkowoeuropejskiego: VI-III tys. BC*, (w:) A. Koško, E. Kaletchits (red.), *Wspólnota dziedzictwa kulturowego ziem Białorusi i Polski*, Warszawa, 80–98.
- KOZŁOWSKI S.K.
1972 *Pradzieje ziem polskich od IX do V tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa.
- KRYWALCEWICZ M.
2007 *Prorwa 1. Cmentarzysko z połowy III – początku II tysiąclecia przed Chr. na górnym Naddnieprzu*, Poznań.
- KUKAWKA S.
1991 *Kultura pucharów lejkowatych na ziemi chełmińskiej w świetle źródeł ceramicznych*, Toruń.
2010 *Subneolit północno-wschodnioeuropejski na Niżu Polskim*, Toruń.
- LIBERA J., SOBIERAJ S.
2008 *Topory z łopatkowatym ostrzem na ziemiach wschodniej Polski*, (w:) J. Bednarczyk, J. Czebreszuk, P. Makarowicz, M. Szmyt (red.), *Na pograniczu światów. Studia z pradziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Koško 60. rocznicę urodzin*, Poznań, 301–319.

MACHNIK J.

- 1999 *Radiocarbon chronology of the corded ware culture on Grzęda Sokalska. A Middle Dnieper traits perspective*, "Baltic-Pontic Studies" 7, 221–250.

MICHALAK K.

- 2009 *Analiza ceramiki naczyniowej z stanowiska Grądy Woniecko 1, gm. Rutki, pow. Łomża, woj. podlaskie* (maszynopis pracy magisterskiej w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego).

POŁCZYŃSKI Ł.

- 2011 *Osadnictwo ludności kultury pucharów lejkowatych na stanowisku Brukniewo 33, gm. Lubiewo, powiat tucholski* (maszynopis pracy magisterskiej w Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego).

RZEPECKI S.

- 2004 *Spółeczności środkowoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Poznań.

SCHILD R.

- 1969 *Próba ustalenia listy form związanych z procesem przygotowania obłupni i rdzeniowaniem w cyklu mazowszańskim*, (w:) J.K. Kozłowski (red.), *III Sympozjum paleolityczne*, z. 2 (Dyskusja), Kraków, 3–15.
- 1980 *Introduction to Dynamic Technological Analysis of Chipped Stone Assemblages*, (w:) R. Schild (red.), *Unconventional Archaeology. New Approaches and Goals in Polish Archaeology*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 57–85.

SCHILD R. I IN.

- 2011 SCHILD R., KRÓLIK H., TOMASZEWSKI A.J., CIEPIELEWSKA H., *Rydno. A Stone Age Red Ochre Quarry and Socioeconomic Center. A Century of Research*, Warsaw.

SZMYT M.

- 2001 *Spółeczności kultury amfor kulistych w Europie Wschodniej*, (w:) J. Czebreszuk, P. Kryvalcevic, P. Makarowicz, (red.), *Od neolityzacji do początków epoki brązu*, Poznań, 167–193.

SULGOSTOWSKA Z.

- 1990 *Pochówek mezolityczny z okresu atlantyckiego z Woźnej Wsi, woj. łomżyńskie*, „Archeologia Polski” 35 (2), 47–56.

SZYMCZAK K.

- 1991 *Kultura perstuńska w paleolicie schyłkowym Niżu Środkowoeuropejskiego*, „Światowit” 38, 143–188.
- 1992 *Północno-wschodnia prowincja surowcowa kultury świderskiej*, „Folia Archaeologica” 15, 1–175.
- 1995 *Epoka kamienia Polski północno-wschodniej na tle środkowoeuropejskim*, Warszawa.

ZALIZNYAK L.L.

- 1999 *Tanged point cultures in Western Part of Eastern Europe*, (w:) S.K. Kozłowski, J. Gurba, L.L. Zaliznyak (red.), *Tanged Points Cultures in Europe. Read at the International Archaeological Symposium, Lublin, September, 13-16, 1993*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne” 13, Lublin, 202–218.

STONE AGE AND EARLY BRONZE AGE ARCHAEOLOGICAL MATERIAL FROM THE SITE 2
IN WOŹNAWIEŚ, RAJGRÓD COMMUNE, PODLASKIE VOIVODSHIP,
FROM THE EXCAVATIONS IN 2015 AND 2016

The site 2 in Woźnawieś, Grajewo district, is situated on the southern shore of the Dręstwo Lake, where the Jerzgnia River exits it (Fig. 2, 4). In the course of the excavations conducted in the 1970s, a rich assemblage of pottery and flint finds was obtained. They enabled identifying three phases of settlement on the site: Paleolithic, Mesolithic, and para-Neolithic (KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 11). The works were reopened in 2015 and 2016. They yielded a total of 753 potsherds suggesting that a population belonging to the Prypet-Neman and Neman Cultures inhabited the area. It is attested by characteristic features of this category of artefacts, such as the technological groups M (mineral additive), N (tempered with vegetable fibres; formerly known as the Dubichay type), and P (tempered with mineral additives and vegetable fibres), which are related to pottery-making techniques employed by western sub-Neolithic hunter-gatherers. Other features included polishing the surface and applying ornamental threads characteristic for the above-mentioned cultures (Fig. 7). The results of the new excavations confirmed most of the observations made in the 1970s by Elżbieta Kempisty and Zofia Sulgostowska (1991). However, they failed to provide any artefacts which could be attributed to the Corded Ware or Rzucewo cultures.

The most abundant category of finds obtained during the excavations in 2015 and 2016 were flint artefacts. The majority of them were made of locally available cretaceous raw material of the erratic type (cf. remarks by KEMPISTY, SULGUSTOWSKA 1991: 11; SZYMCZAK 1992: 15–29). Two forms made of chocolate flint ‘imported’ from deposits in Central Poland were the only exception.

The investigated assemblage of artefacts can be divided into three categories (Tab. 3): debitage (cores, blades, flakes, and decortication flakes), products of debitage modification (tools and associated waste material), and de-structs (chunks or chips) of thermic, cryogenic, or mechanical origin.

The first category consisted mostly of decortication flakes, followed by flakes and blades. The list is closed by scarce cores. Except for a single Mesolithic blade form produced with the pressure flaking or intermediary technique (Fig. 8:17), they are flake cores with altered orientation bear-

ing traces of a direct percussion (3 pcs) or decortication (4 pcs). 70 tools and 6 pieces of waste from tool production were classified as products of debitage modification. The tools are represented by a collection of 22 end-scrapers/scrapers (Fig. 8:17, 21), 8 microliths (Fig. 8:1–6, 13, 14), 2 fragments of tanged points (Fig. 8:16, 20), 2 truncated blades with diagonal ends (Fig. 8:18), 1 small arrowhead with a shallowly retouched surface (Fig. 8:15), 1 perforator (Fig. 8:12), and 4 uncharacteristic fragments of tools, including a large blade with traces of decortication towards the bottom side (Fig. 8:10). The microliths were divided into: 2 truncated blades (Fig. 8:1, 2), including one of the Komornica type (Fig. 8:2), 2 very small rectangular backed blade insets made of small sectioned blades (Fig. 8:4, 5), 1 lanceolate backed blade (Fig. 8:13), 1 triangle resembling the Pieńków forms (Fig. 8:3), 1 ordinary trapeze (Fig. 8:14), as well as a fragment of a microlith with a retouched base (Fig. 8:6). A separate part of the investigated category consisted of 25 functional tools (Fig. 8:7–9, 11, 19).

The performed analysis indicates that this assemblage is not homogenous. It is supported by stratigraphic and planigraphic observations, as well as technological and typological structure of the collection of flint artefacts.

Among tools, the late Paleolithic component is represented by a single form classified as a Wolkusz type tanged point (Fig. 8:20). Another – early Mesolithic – settlement phase is defined by elements characteristic for the Pulli type and early Holocene Epipaleolithic complexes. The truncated blade of the Komornica type has been considered the oldest of the microliths (Fig. 8:2) together with the lanceolate backed blade (Fig. 8:13), i.e. forms treated as the basic indicators of the Komornica Culture (KOZŁOWSKI 1972: 72–74; GALIŃSKI 2002: 147–165). The remaining microliths, especially the trapeze (Fig. 8:14), and a collection of Borki type insets have their closest analogies in inventories of the Northern Janisławice Culture (SZYMCZAK 1995: 14, 15, 109–137). As far as tool forms are concerned, the evident Neolithic/sub-Neolithic background is represented only by the topmost fragment of a small, albeit very regular triangular arrowhead with serrated edges (Fig. 8:15).

Translated by Maciej Talaga